

**Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta**

Bakalářská práce

**Poznámky k dějinám židovské obce
na Smíchově**

**Remarks to the history of the Jewish community
in Smichov**

Ústav židovských studií

**Vedoucí práce:
Doc. Ph.D. Bedřich Nosek, CSc.**

**Autor:
Irena Kubešová**

Praha 2007

Děkuji všem, kteří mi pomáhali při shromažďování materiálu i při přepisování a technických úpravách mé práce.

Zvláště děkuji doc. PhD. Bedřichu Noskovi, CSc., vedoucímu mé bakalářské práce za pomoc při uchopení tématu a při jeho zpracování.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Poznámky k dějinám židovské obce na Smíchově vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. 7. 2007

Podpis:

Renata Kubešová

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	5
1. K vývoji osídlení Prahy a Smíchovska.....	6
1.1. Pravěk a počátky osídlení pražské kotliny.....	6
1.2. Praha za prvních Přemyslovců.....	8
1.3. K vývoji osídlení Smíchovska	11
2. K dějinám Židů v Praze	17
2.1. K dějinám Židů do 15. století	17
2.2. K dějinám Židů po 15. století	19
3. K dějinám židovské náboženské obce na Smíchově	23
3.1. Smíchovsko, Košířsko a Židé v období do založení náboženské obce	23
3.2. Smíchovská židovská náboženská obec v letech 1788 – 1939.....	26
3.3. Osobnosti spojené se smíchovskou židovskou náboženskou obcí	34
3.4. Židovské památky na území Smíchova	38
Závěr	41
Summary	43
Prameny a literatura	45
Přílohy.....	47

Úvod

Hlavním cílem této práce je zabývat se dějinami židovské obce na Smíchově, zmínit se o hmotných i nehmotných památkách, které tuto obec dodnes připomínají a v neposlední řadě také vzpomenout na významné osobnosti, které zde v minulých dobách žily a pracovaly, případně žijí a pracují dodnes.

Na dějinách této obce je přitom patrná dvojí souvislost. Především navazují na dějiny Židů v Čechách a v Praze, prolínají se s nimi a s nimi také tragicky končí. Lze však předpokládat i obecnou souvislost s dějinami Prahy a Smíchova vůbec.

Pro doplnění hlavního tématu jsem se proto po konzultaci s vedoucím své práce rozhodla věnovat určitou pozornost v druhé kapitole i stručné charakteristice těch období dějin pražských Židů, která vzniku smíchovské židovské obce předcházela. Vzhledem k lokálnímu zaměření práce jsem se v první kapitole věnovala i počátkům osídlení Prahy a Smíchovska.

Poznamenávám ještě, že přístup ke zpracování byl přitom ovlivněn i vedlejším cílem, vycházejícím z mé dosavadní praxe, kdy jako průvodce a lektorka Židovského muzea často objasňuji žákům základních a středních škol různé otázky a problémy, související s dějinami Židů a s dochovanými památkami. Ve snaze jim poznání dílčích jevů lépe zprostředkovat se mi přitom osvědčilo např. zařazování sledovaných problémů do širších souvislostí a dle možností poukazovat i k jejich smyslu, někdy ovšem i s rizikem určitých zjednodušení či zkreslení. Využila jsem proto této příležitosti a pokusila se podobné metody uplatnit i v některých oddílech této své práce, ve snaze rozšířit si tak poznatkové zázemí a východiska pro případné budoucí činnosti, obdobné těm, které dosud vykonávám.

1. K vývoji osídlení Prahy a Smíchovska

1.1. Pravěk a počátky osídlení pražské kotliny

Prakticky všechna období našeho pravěku – všechna stadia vývoje našich předků – lze doložit i nálezy na některé z lokalit dnešní Prahy.

Např. existenci pračlověka – sběrače a příležitostného lovce z období nejstaršího paleolitu (tj. z doby 2 500 000 – 700 000 př. n. l.) dokládají nálezy primitivních nástrojů z buližnickových valounů z okolí Dolních Chaber a Přezletic.

Vyšší vývojový stupeň představuje „člověk vzpřímený“ z navazujícího období starého paleolitu (700 000 – 250 000 př. n. l.). Znal oheň a byl schopen i složitějšího organizování kolektivního lovu velkých zvířat, tedy zřejmě již komunikoval i slovně. Jeho přítomnost je doložena např. nálezy ze Suchdola, Únětic a Lhotky.

Pokud chápeme Smíchov jako území, ohraničené na JZ spojnicí mezi lokalitami Barrandov – Sliveneč – Řeporyje – Stodůlky, pak dle archeologických pramenů pochází první stopy po našich předcích v této oblasti teprve z období středního paleolitu (250 000 – 40 000 př. n. l.) Tehdy pobývaly v pražské kotlině a v jejím okolí lovecké skupiny, příslušející k ranějším vývojovým formám člověka neandertálského.

Tento náš předek již zvládal výrobu kamenných nástrojů odštěpováním z předem připravených tzv. jader. Žil v jeskyních, pod převisy, či v příbytcích ze dřeva, kůží a kamenů, příp. i velkých kostí. Stopy po jeho sídlech, budovaných v tomto období také na vyvýšeninách nad meandry Pra-Vltavy a Pra-Berounky, nacházíme i na hranicích Smíchova - poblíž Slivence a Lochkova.¹

I tyto stopy z ranějších etap pravěku jsou zajímavé pro poznání života našich předků. Z hlediska trvalého osídlení nebyl však pro přílišnou závislost pračlověka lovce a sběrače na podnebních změnách a souvisejících proměnách flory a fauny pobyt našich předků v pražské kotlině a jejím okolí v těchto dobách ještě dostatečně stabilizovaný. Např. v drsných podmínkách poslední velké doby ledové v mladším paleolitu (40 000 – 10 000 před n. l.) značně pokleslo množství stop po člověku v celém pražském regionu a pro oblast Smíchova chybí z této doby nálezy vůbec.

Za období, významné pro osídlení budoucí Prahy a Smíchova lze proto považovat teprve dobu po nástupu vlhkého a teplého podnebí, kdy se v mladší době kamenné – tzv. neolitu (6000 – 4500 let př. n. l.) rozšířilo od jihovýchodu do střední a západní Evropy

¹ Ledvinka V, Pešek J., Praha, str. 19

pravěké zemědělství. A teprve toto období lze proto spolu s navazujícím eneolitem chápat jako etapu, která vytvořila v pražské kotlině a jejím okolí základy přírodního prostředí, které v zásadě dodnes přetrvávají.

Nositelem neolitické vlny inovací - první globalizace v dějinách - se stala v našich podmínkách kultura s lineární keramikou, která znalosti pěstování obilí a chovu dobytka, převzaté původně od mimoevropských civilizací, postupně šířila z jihovýchodní Evropy do míst s vhodnou půdou v prostoru od Belgie po Moldavsko a poté i dále k severu. V pražské kotlině a jejím okolí se tato kultura objevila kolem r. 5500 př. n.l.

Tito první zemědělci pracovali i s novými typy kamenných nástrojů, např. s dřevěnými srpy s čepkami. Půdu získávali žďářením listnatých lesů a pracně společně obdělávali rycími holemi a motykami. Přitom cyklovali, tj. v určité vhodné oblasti se pohybovali zhruba v kruhu tak, že vždy po cca 3 – 4 letech ponechávali půdu na cca 50 let v klidu jako volně zarůstající lesní pastvinu (tzv. „lesní přílohy“) a zároveň žďářili další díl lesa. Přitom vždy po cca 15 letech letech stěhovali vesnici, takže se na původních stanovištích objevovali asi po půlstoletí. Pěstovali pšenici, hrách a čočku, dobytek chovali v omezené míře, bez ustájení. Žili v neopevněných osadách, tvořených několika obdélníkovými „dlouhými domy“, kde bydleli v tzv. velkých, „sesterských“ rodinách, do kterých se muži přižeňovali.²

Ve smíchovské části pražské oblasti byly nalezeny pozůstatky po těchto prvních zemědělci především v údolích místních přítoků Vltavy – v Motole, v Prokopském údolí, v Hlubočepích, v Řeporyjích a v Jinonicích. Doklady z tohoto období obsahuje ale i nejstarší vrstva nálezů z míst pozdějšího hradiště v Butovicích.³

Pravěcí zemědělci počínaje kulturou s lineární keramikou tak svojí činností nejenže přeměnili původní okolní přírodu na „kulturní step“ – kulturní krajinu, ale zároveň v podobě svých osad dali základ trvalému osídlení pražské kotliny a přilehlých oblastí. Vzhledem ke svým přírodním podmínkám – četným přítokům Vltavy – touto proměnou současně prošla i lokalita budoucího Smíchova. Tím ukončily neolitické zemědělské kultury období, ve kterém pravěcí lovci a sběrači záviseli především na podnebních změnách a přírodních podmínkách vůbec a zahájily tak etapu v zásadě již trvalého osídlení této oblasti. Ani ta nebyla sice prosta výkyvů, ale ty byly již závislé především na projevech „přírody lidské“ – zprvu na populačních vlnách různých etnik, později, v dobách již hierarchicky uspořádaných společenství, i v odvislosti od různých projevů lidské vůle.

² Bouzek J., Pravěk českých zemí v evropském kontextu, str. 35

³ Lutovský M. a kol., Pravěká Praha, str. 210 - 221

1.2. Praha za prvních Přemyslovců

Šest tisíc let poté zahájil kníže Bořivoj etapu, ze které vzešla levobřežní Praha jako zárodečná podoba hlavního města mladého českého státu.

Dle propočtů, provedených archeology na základě četných výzkumů bylo v této době raného středověku osídlení pražské kotliny a přilehlých oblastí tvořeno především vesnicemi s „katastrem“ o průměrné rozloze 8 km², při vzdálenosti mezi těmito katastry cca 3 až 5 km.⁴ Toto území, kde se zároveň křižovaly četné obchodní cesty, střežilo a spravovalo v této době pět hradišť: Šárecké pro oblast bubenečsko-dejvickou, Zámka u Bohnic pro oblast severovýchodní, Hostivař pro jihovýchod a hradiště v Butovicích pro jihozápadní, smíchovskou část.

Střed pražské kotliny s vltavskými brody střežilo hradiště nad Jelením příkopem. Když byl Bořivoj r. 884 na Velehradě od Metoděje pokřtěn, krátce poté přenesl právě na toto strategicky významné hradiště své původní sídlo z Levého Hradce. S podporou velkomoravského Svatopluka a pomocí bojovnické družiny, jejímiž příslušníky byli i Moravané pak začal budovat ve středočeské oblasti jádro raně feudálního českého státu, aby tak oslabil dosavadní kmenovou organizaci a upevnil moc Přemyslovců vůči ostatním, ještě snad pohansky smýšlejícím českým knížatům. Vliv Velké Moravy se pro nezletilost jeho synů ještě zvýšil po Bořivojově smrti. (888 ?) Šanci na změnu přinesla naopak smrt Svatoplukova r. 894, ale také vpád Maďarů do Karpatské kotliny, který rozpad Velkomoravské říše urychlil. Tehdy vznikla pro Splytihněva I. (895 – 915) vhodná situace, aby se – s oporou v Řezně u východofranského Arnulfa – ujal vlády a pokračoval v budování raně feudálního státu.

Tento vývoj dokumentují i archeologické nálezy. Dle nich původní obvod hradiště, vzniklého teprve před polovinou 9. stol. byl již krátce poté od druhé poloviny století rozšiřován v souvislosti s intenzivní výstavbou v areálu, budováno nové mohutné opevnění, dokončené sice za Splytihněva, ale i poté často opravované a posouvané, např. když byl areál znovu rozšiřován po malostranském svahu. O růstu významu areálu svědčí spolu s houstnoucí zástavbou i stavby dalších kostelů: Za Vratislava I. (915 – 921) byla zbudována jako hlavní hradní chrám bazilika sv. Jiří a koncem dvacátých let, v době Václavově (921 – 935) byla jako třetí hradní chrám postavena rotunda sv. Víta.

Nerostl však pouze pražský hrad. S jeho růstem i změnou jeho charakteru souvisí např. i souběžný vznik řady osad v západním předhradí. Pozoruhodný je ale zejména rozvoj

⁴ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 25

malostranského podhradí, kde archeologové dokládají počínaje poslední třetinou 9. stol. rychlý růst jeho hustoty osídlení i rozlohy četnými nálezy obytných i výrobních objektů v prostoru dnešního Malostranského náměstí a ulic Nerudovy, Josefské, Mostecké i Karmelitské. Velmi důležitým svědectvím o povaze, významu i dynamice růstu malostranského podhradí již v tomto období jsou ale zejména nalezené zbytky jeho valového opevnění s příkopem. S opevněními pražského hradu té doby mají nejen shodné rysy, ale nalezené zbytky svědčí shodně o opakovaných přestavbách a posunech i tohoto podhradního opevnění.

Představu o rychlém růstu pražského hradu s předhradím a malostranským podhradím i o povaze a významu vznikajícího města již krátce po jeho „povýšení“ Bořivojem potvrzují i upřesňují také první písemné prameny z doby těsně následující. Např. remešský kronikář již kolem r. 960 nazývá tehdejší Prahu „velikým městem Slovanů“.

Zajímavé je pro nás v tomto směru ale zejména známé svědectví arabsko-židovského kupce Ibrahima ibn Jákoba ze španělské Tortosy.

Ve zprávě o své cestě do Prahy z šedesátých let 10. stol. naznačenou představu o růstu Prahy –tehdy ještě pouze levobřežní - obecně potvrzuje. Vyjadřuje se o ní např. jako o „městě, vystaveném z kamene a vápna“, které je „menší než arabská města, ale větší než vesnice“. Významnější pro nás ale je jeho charakteristika Prahy. Zemi „krále Bújisláva“, zahrnující „Pražsko, Čechy a Krakovsko“ pak totiž hodnotí jako „nejbohatší z měst zbožím“ a „nejlepší ze zemí lidí severu, nejlépe zásobované živobytím“.

Tyto charakteristiky konkrétněji dokládá barvitým popisem obchodních aktivit, které literatura shrnuje takto: „Na pražském tržišti se směňovalo dovážené orientální a luxusní zboží za domácí produkty – potraviny (pšenici, ječmen, drůbež), řemeslné výrobky a zbraně (sedla, uzdy, štíty), ale především za kožešiny, cín a otroky – válečné zajatce. Jako platidla a oběživa se tu vedle zlatých arabských obchodních mincí ... běžně užívalo též domácího stříbrného denáru a ... jemných plátěných šátečků, které sloužily jako drobný peníz ...“⁵

Tato charakteristika Prahy jako významného slovanského střediska mezinárodního obchodu nám kromě vlastního obsahu připomíná, že u jejího zrodu jako budoucího hlavního města i u zrodu státu samotného nebylo pouze strategické rozhodování našeho historicky prvního přemyslovského knížete a poté i jeho nástupců. Svoji roli sehrála i zmiňovaná okolnost maďarského vpádu do Podunají. Spolu s důsledky politicko-mocenského vývoje ve východním Středomoří měl tento vpád totiž za následek i dočasné přerušení jedné z hlavních evropských obchodních cest. Vedla původně z cordóbského kalifátu přes Lyon, Mohuč a

⁵ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 53

Řezno Podunajím k dolní Volze a odtud na arabský východ. Tato cesta musela být počátkem 10. stol. odkloněna. Směřovala pak ze Řezna nejprve na sever přes Prahu a Krakov a teprve poté jednak do Pobaltí a jednak severně od Karpat dále k východu.

Lze soudit, že tuto změnu pochopili a využili Bořivojovi nástupci i jako příležitost k posílení postavení vlastního rodu a českého státu.

U většiny opatření, která realizoval v době své vlády pro zlepšení správy, pořádku a na podporu domácího trhu např. Boleslav I. (936 – 972) lze tak alespoň chápat právě takovéto souvislosti jako spolupůsobící motivy.

Lze např. předpokládat, že tomu tak bylo při podpoře směny ražbou první české mince – denáru – v 60. letech.

Záměr vybudovat (při využití tzv. zemských robot) v Čechách místo kmenových hradišť postupně soustavu nových pevných hradů směřoval sice také k oslabení nepřemyslovských rodů a prostřednictvím družiníků ke zvýšení vlivu českého knížete na správu jednotlivých oblastí. (V této souvislosti je zajímavá i skutečnost, že právě v tomto období budování hradské správy dle archeologů zároveň zanikají v rámci pražské oblasti i výše uvedená slovanská hradiště, včetně hradiště v Butovicích.) Ve spojení s Boleslavovou „daní míru“ však šlo zřejmě i o to, aby záměr působil i pro zvýšení bezpečnosti místního i dálkového obchodu na „zemských stezkách.“

Zdá se konečně, jakoby nejen vnitřní, ale i vnější Boleslavova politika byla touto dočasnou změnou ovlivněna. Alespoň ve své expanzivní politice, kombinované s diplomacií (sňatek jeho dcery Doubravky s polským knížetem Měškem I.) – jakoby sledoval její novou trasu – připojil totiž Boleslav k Čechám mj. poprvé Moravu, Slezsko i Krakovsko a kontroloval tak s nemalými zisky tuto významnou obchodní cestu na značně rozsáhlém území.

Někdy po polovině 10. stol. začíná dle archeologických nálezů osídlování pravého břehu Vltavy. Nejprve se šíří v blízkosti klárovského brodu a pravobřežních obchodních cest, později i v podhradí druhého pražského přemyslovského hradiště, Chrastenu - Vyšehradu, který byl zbudován nad ústím Botiče právě někdy po polovině 10. stol. V souladu s cíli práce tak lze proto považovat toto období již za počátek další etapy osídlování pražské kotliny. I když i v této nové etapě dominance levobřežní části z hlediska obchodně - výrobních funkcí ještě několik desítek let trvá, počíná se zároveň vývoj osídlování obou částí ubírat různými cestami.

V úvodu práce byla zmiňována obecná souvislost mezi tematikou dějin Židů a dějin Prahy. Určité náznaky takovéto souvislosti jsou patrné i zde. Jak bylo uvedeno, lze soudit, že

rychlá proměna v podstatě ještě předhistorické podoby pražské kotliny na raně feudální „veliké město Slovanů“ závisela nejen na rozhodování knížat, ale i na silném ekonomickém podnětu, jakým se stal shodou okolností a se všemi průvodními dílčími podněty např. kulturními, právními, správními a diplomatickými vliv mezinárodního obchodu. Všechny tyto související pozitivní důsledky zde již zůstaly a vyvíjely se i po zpětném odklonu této mezinárodní řezenské obchodní cesty koncem 10. století. Přispěly tak i k vytvoření vlastního českého trhu (proti do té doby převládajícímu trhu moravskému) a tím vytvořily i organickou, vnitřní podmínku pro uchování a rozvíjení odpovídajícího rozsahu trhu mezinárodního.

S jistotou tak platí, že silné podněty k rozvoji mladého českého státu poskytl mezinárodní obchod. Protože ten byl v tehdejších dobách reprezentován zejména židovsko-arabskými kupci, lze soudit, že prostřednictvím tohoto impulsu pozitivně ovlivňovali proces formování českého státu i Židé jako peněz, obchodu i světa znalá skupina. A že se tento vliv netýkal zřejmě pouze obchodu, to dosvědčuje např. i zpráva o přítomnosti pražských Židů Saula a Josefa jako poslů Boleslava I. na chalífově dvoře v Cordobě.⁶

1.3. K vývoji osídlení Smíchovska

1.3.1 K počátkům Smíchovska

Nejstarší písemná zmínka, která se týká alespoň části smíchovského území - vápencových skal nad Zlíchovem, zvaných Dívčí hrady - má podobu známé pověsti o dívčí válce z Kosmovy Kroniky Čechů. Ač pověst až příliš připomíná antické báje, je přitom doloženo, že kamenný hrad na skalnatém kopci nad Zlíchovem v době Kosmově skutečně stál. Zřejmě proto, aby jako součást hradské soustavy z doby knížecí střežil levobřežní přístup a stále ještě velmi významnou obchodní cestu z podunajského Řezna. Např. v době knížete Soběslava I. bylo pod tímto hradem vybíráno clo ve prospěch vyšehradské kapituly. Hrad byl však později v 15. stol. rozbořen.

Pokud jde o jednotlivé osady na území pozdějšího Smíchova, je jejich existence doložena v pramenech nejpozději ve 13. století, podobně jako většina ostatních osad rané pražské aglomerace.

V 11. století je např. doložena existence Jinonic (původně jako Ninonice, s významem „ves lidí Ninoňových“) a Butovic („ves lidí Butových“). Ve 12. stol. jsou zmiňovány Motol a Chuchle. Motol, pův. jako Mothos, později Mothol, může mít vzhledem k předhistorické obchodní stezce, která zde sledovala údolí Motolského potoka a pokračovala na druhé straně

⁶ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 53

Vltavy údolím Botiče na východ snad i původ předslovanský. Pravděpodobnější je ale význam slovanský – „kalný, bahnitý potok“. Chuchle je dochována v pramenech jako Chuchel, ve významu „Chuchlův dvůr“. Ve 13. stol. jsou poprvé zmiňovány Košíše, původně jako Cossur, později Chossur, což ve spojení se zmiňovanou prehistorickou stezkou nevylučuje původ keltský, či dokonce ještě praeevropský. Název obce bývá ale spojován i se staročeským košieř – košíkář. (Viz též košířský znak se dvěma „kosíři“ – údajnými košíkářskými noži.) Ve 13. stol. je také zmiňován i Zlichov (pův. Zliechov, s významem „Zlechův dvůr“), dále Hlubočepy (pův. Hluboczerpi, snad ve významu lidí, kteří mají „hluboko k vodě“) a také Radlice. (Původně Radlicz, ve významu „ves lidí Radlových“.)⁷

Jak si ale potom vysvětlovat určité zpoždění, se kterým se objevuje v pramenech sám název Smíchov, jestliže první zmínku o něm jako středověké obci uvádí až zápis v knihách hor viničních z r. 1402? Co vůbec víme o vývoji osídlování území na jihozápad od malostranského podhradí v počátcích doby historické?

S jistotou víme, že na rovinatém území mezi Petřínem a Vltavou, za hradbami, kterými nechal obehnat Menší Město pražské r. 1257 Přemysl Otakar II. se směrem k jihu rozkládala již ve 12. stol. osada Újezd s kostelem sv. Filipa a Jakuba. Její menší část byla připojena k Malé Straně o sto let později, když Karel IV. nechal původní opevnění rozšířit. Její větší část - za Újezdskou branou (na úrovni Hladové zdi), s filipojakubským kostelem v místech dnešního Arbesova náměstí - tak vymezovala severní část celého smíchovského prostoru. Ve zprávě o události z r. 1297 - pro nás i jinak zajímavé - se o něm jako o kultivovaném zmiňuje autor Kroniky zbraslavské.

Tehdy byl totiž na pražském hradě korunován za českého krále Václav II. se svou manželkou Jitkou – Gutou, dcerou Rudolfa Habsburského. Korunovaci provázela velkolepá hostina, která se odehrávala právě na „utěšené rovině“ mezi Petřínem a Zlichovem. Pro účely oslav tam byl postaven „náramný králův dvůr z klád řezaných i tesaných“ i množství stolů s přístřešími. Oslavy trvaly čtyři dny, přítomno bylo mnoho vzácných hostů – světských i církevních hodnostářů, ale také slavných německých pěvců rytířských zpěvů – minnesengrů. V rámci oslav byly na některých místech v Praze instalovány i studně, ve kterých bylo možno čerpat místo vody víno. Na závěr slavností se konaly rytířské turnaje.

Protože doba vlády mladého krále Václava je poznamenána snahou o posílení moci panovníka na úkor šlechty, lze se domnívat, že tomu měl napomoci i velkolepý ráz oslav, doprovázejících korunovaci. Pro nás je ale tato zpráva zajímavá nejen z toho důvodu, že se tato korunovační slavnost konala na smíchovském území jako takovém, ale na jeho polích a

⁷ Luterer I., Šrámek R., Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (uvedená jména)

lukách. Musela být tedy tato místa v této době již osídlena a obdělávána lidem z okolních dvorů, mlýnů či osad. Nasvědčuje tomu i konkrétní událost, která je pro dějiny Smíchova významná v několikerém ohledu.

Roku 1341 se král Jan Lucemburský, otřesený smrtí milované dcery Markéty, odřekl ve Zbraslavském klášteře svého dosavadního neklidného způsobu života. Rok poté zakoupil na potvrzení tohoto svého slibu jižně od svatojakubské osady bohatý poplužní dvůr, tj. dvůr panský, ke kterému náležely kromě polností i dvory a mlýny poddanské, sady, vinice, chmelnice a louky. Tento majetek potom věnoval francouzským mnichům řádu kartuziánů z Chartreuse (lat. Cartusium), které pozval do Čech a na darovaných pozemcích jim dal postavit klášter s velkým chrámem P. Marie. Protože šlo o majetek značně rozsáhlý, nemohli jej mniši posléze obhospodařovat sami a pronajali jej. Nejprve pronajali mlýny pražským mlynářům a později (r. 1386) rozdělili i polnosti na 24 stejných parcel a pronajali je lidem z jiných osad, spolu s právem postavit si zde i obydlí.

I tato druhá zpráva tak svědčí o tom, že ona „utěšená rovina“ nebyl prostor liduprázdný. Okolnost, že v těsné blízkosti kostela, který zde spolu s osadou stál již ve 12. stol., byl zbudován chrám nový, nadto dle svědectví pramenů velký a nádherný, je sice nepřímým, ale přesto věrohodným dokladem toho, že i prostor na jih a západ od majetku kartuziánů byl osídlen zřejmě čteněji, než se dochovalo v pramenech.

V souvislosti s osídlováním smíchovského prostoru by bylo třeba připomenout ještě dvě okolnosti, které tento proces zřejmě pozitivně ovlivnily. Byla to – kromě „utěšené roviny“ se zřejmě úrodnou půdou – i snadná dostupnost tohoto území, protože jím procházely z Menšího Města pražského nejméně dvě významné komunikace: Kromě zmiňované cesty na Zbraslav a dále na jih zde vedla asi v místech dnešní Kartouzské ulice i cesta na západ. Pozitivní vliv na podobu celé oblasti, na kvalitu hospodaření a tím i na postupný růst jejího hospodářského významu měli také mniši klášterů, které zde vlastnily půdu. Zejména mniši kláštera Plaského zde začali ještě před nařízením císaře Karla o zřizování vinic v okolí Prahy zakládat vinice a sady, takže ty se posléze rozkládaly na svazích zdejších kopců od Petřína až po Zlíchov.

Ve shodě s literaturou lze tak k problému osídlování soudit, že snaha vysledovat jeho vývoj zejména v centru smíchovského prostoru zůstane asi otázkou otevřenou. Kromě nedostatku údajů v pramenech zde situaci komplikuje skutečnost, že jádrem tohoto rozsáhlého území nebyla pouze jedna osada a tento proces zde probíhal v předhusitském období postupně a nezávisle na sobě. Na vlastnění tohoto prostoru se tak podílelo mnoho různých

majitelů – světských i církevních, kterým byla naopak tato nesjednocenost přirozenou zárukou jejich původních imunit a výsad.

Nejasnou ale zůstává i otázka původu a významu vlastního názvu obce. Odmítneme-li verze, odvozující tento název od smíchu jako takového, zbývají jako přijatelné dvě verze další. Dle jedné z nich dostal Smíchov jméno dle smíšení obyvatel po parcelaci pozemků kláštera kartuziánů. Druhá verze je sice dosti hypotetická a deduktivní, je ale zároveň i přijatelnější, protože vysvětluje vznik názvu a jeho význam mechanismem tvorby v tehdejší době obvyklým. Dle tohoto způsobu se místní jméno tvořilo - (v případě obce, jejímž základem, byl např. dvůr či jiný majetek ve vlastnictví držitele - ode jména tohoto vlastníka pomocí přivlastňovací přípony, např. -ov.) Místní jméno Smiechow by potom znamenalo – podobně, jako Zlíchov – „Smiechův dvůr, majetek“. Pokud by měla platit, nebyl by ovšem prvním majitelem nekartouzské části smíchovských pozemků Teml z Hory, uváděný v pramenech, ale ještě před ním nějaký Smiech. (Za tento zbytek původního Smíchova je možno dle literatury považovat osadu, která zde v oněch dobách existovala, jihozápadně od území kláštera, mezi dnešním mostem Palackého a někdejší Královskou loukou.)

1.3.2 Smíchovsko v době husitské a pohusitské

Husitstvím začíná nová kapitola dějin i pro smíchovskou oblast. Pokud jde o jeden z nejpodstatnějších rysů této revoluční doby, tj. sekularizaci církevního majetku, lze dokonce říci, že zde Smíchov v rámci pražské aglomerace dění vlastně předznamenal. Již 17. 8. 1419, den po smrti Václava IV., a tedy těsně po defenestraci novoměstských konšelů, která se považuje za moment zahájení revoluce, vzbouření Pražané kartouzský klášter s chrámem vypálili a mnichy zajali. Vlastní sekularizaci na území Smíchova provedly obce všech pražských měst.

Pozemky a ostatní příslušenství zničeného kláštera spolu s pozemky dalších zdejších církevních vlastníků – kláštera plaského, proboštství mělnického i kláštera svatojiřského - zčásti prodaly či pronajaly zájemcům z řad svých měšťanů. Výnosy ze zbývajících částí těchto někdejších církevních pozemků užívaly obce prostřednictvím mostního úřadu k opravám a provozu Karlova mostu. Trh na dříví spravovali Staroměstští prostřednictvím jinonického statku, poplužní dvůr v jižní části Smíchova spravovaly obce společně. Přitom v úřadě smíchovských rychtářů se Staroměstští s Novoměstskými střídali.⁸

Tento stav trval až do r. 1547, kdy Ferdinand I. potrestal revoltující města především v čele s Prahou mj. i odnětím jejich majetku. Teprve r. 1562 dovolil měšťanům tří pražských

⁸ Bedrníček P. Obce v úkolní, str. 197, Zelinka T.Č., Pražská předměstí, str. 23

obcí tento majetek znovu držet a obchodovat s ním bez nebezpečí dalších nepříznivých zásahů ze strany panovníků. Roku 1591 odkoupili celý Smíchov Staroměstští za 6 000 kop míšeňských grošů.

Toto poměrně dlouhé období poklidného vývoje, které zřejmě nezůstalo bez vlivu i na růst osídlení bylo přerušeno až r.1611 vpádem pasovských žoldnéřů, kdy Smíchovští utrpěli velké škody na majetku i životech. Deset let poté to bylo pro změnu vojsko císařských, které zde škodilo při svém návratu z vítězné bitvy na Bílé hoře.

A tím se již počaly pohromy, které stíhaly Smíchov v době třicetileté války. Podobně jako v celé zemi zde tehdy i „pouhé“ opakované přesuny císařských, švédských nebo saských vojsk dokázaly přeměnit někdejší kvetoucí krajinu na téměř poušť, kde byla pobořena nebo vypálena většina usedlostí, domků i letních sídel a zničeny či zanedbány zdejší pole, vinice a chmelnice.

Tyto narůstající škody, vzniklé v důsledku války přitom prohlubovala i změna majitele, kterou ale dopustili sami Staroměstští svým jednáním již na počátku války.

R. 1622, aby splnili povinnost dodávek pro armádu, si totiž vypůjčili chybějící množství ovesa od generálního intendanta císařské armády, Pavla Michny z Vacínova a za tuto půjčku se neuváženě zaručili Smíchovem. Přestože poté, když chtěli zaplatit, Michna věrolomně stupňoval požadavky a měnil původní podmínky, vleklý desetiletý spor v této věci díky svým funkcím a známostem u dvora vyhrál a získal tak Smíchov za cenu 600 q ovesa. Tento nový pán byl přitom ve své době z řady příčin nechvalně proslulý. Například svým obohacováním na konfiskátech, nebo tím, že se jako člen konsorcia pro ražbu peněz, které jmenoval v roce 1622 císař, podílel na aféře tzv. dlouhé (tj. devalvované) mince. (Viz též text v další kapitole.) Lze soudit, že takováto nová vrchnost již tak těžké podmínky svým poddaným nijak neulehčovala.

Přestože získal veliký majetek, ani Michna sám, ani jeho potomci však ve skutečnosti hospodařit neuměli. Po několika dražbách se tak stal posléze r.1683 majitelem Smíchova spolu např. s Jinonicemi a Butovicemi na dlouhou dobu Jan Adolf Schwarzenberg. Teprve promyšlené hospodaření a rozumný přístup k výkonu správy ze strany tohoto nového vlastníka a jeho rodu napomohl postupnému zotavování smíchovské oblasti. Ta se tak stávala znovu přitažlivou pro mnohé šlechtice, měšťany i významné osobnosti, aby zde zakupovali pozemky, renovovali či nově budovali nejen zahrady a hospodářské objekty, ale tentokrát spíše již zejména reprezentativní sídla k trvalému či letnímu pobývání.

Tento – vyjma mnohá válečná období – utěšený, „rekreační“ charakter Smíchovska a Košířska, s letohrádky, pavilony a domy při zemědělských usedlostech, které dnes

připomínají kromě nemnoha dochovaných objektů většinou již pouze názvy, se počal měnit až v polovině 18.století. Ani tehdy nebyl však Smíchov obcí zanedbatelnou – např. v roce 1784 zde bylo 154 popisných čísel, včetně tří prvních manufaktur. Blízkost Prahy, komunikace a levná půda podnítily poté zájem podnikatelů. Jako první v 19. století zde byly postaveny kartounka Pribramova (1815) a o rok později i Porgesova.

A další továrny rychle následovaly. Do poloviny století jich vzniklo třináct, od chemiček a koželužen, továrny na mlýnské stroje, čokoládovny až po litografický závod, ze kterého se později vyvinula tiskárna Melantrich. Roku 1832 měl tak Smíchov již téměř 4000 obyvatel a r. 1838 byl uznán za předměstí Prahy. V r. 1841 usnadnil spojení s Prahou řetězový most. Mimořádně důležitým podnětem pro rozvoj nejen smíchovského podnikání bylo r. 1862 otevření zdejšího nádraží na trati Praha – Plzeň. A r. 1868, kdy se Smíchov stává sídlem okresního hejtmánství, má již přes 15 000 obyvatel a je tak druhým největším městem v Čechách.

Lví podíl na jeho prudkém rozvoji měli i podnikatelé židovského původu. Je přirozené, že i díky mnoha jejich zaměstnancům začíná potom růst a nabývat na významu i smíchovsko-košířská židovská náboženská obec.

2. K dějinám Židů v Praze

2.1. K dějinám Židů do 15. století

Po zničení Šalamounova Chrámu v roce 70 n.l. se Židé dostávali do Evropy nejprve jako otroci – váleční zajatci. Jejich potomci často doprovázeli římské vojsko – už jako svobodní občané – jako dodavatelé pro armádu. Tak se dostali např. do Porýní, kde byly založeny velmi brzo také první židovské osady - Trier, Speyer, Worms. Zřejmě to byly právě tyto osady v Porýní, odkud přicházeli do Čech první Židé, aby se zde usazovali.

Počátky stálého židovského osídlení v Praze jsou však nejasné. Přítomnost židovských kupců nám dokládá už v r. 965 známá zpráva Ibrahima ibn Jákoba, židovského kupce a diplomata, kterého vyslal do střední Evropy kordóbský chalífa Al Hakam a jeho židovský ministr Chasdaj ibn Paprut. Tato zpráva je pro nás cenná jako nejstarší zpráva popisující Prahu a hodnotící ji z hlediska jejího významu, ale také vypovídá o tom, jaké postavení zastávali Židé v té době např. ve Španělsku na dvoře tamních muslimských vládařů a ve společnosti vůbec.

První sídla židovských kupců se předpokládají v blízkosti tržišť pod pražským Hradem. Zde stála později při židovské osadě zřejmě také první židovská synagoga, připomínaná Kosmou k r. 1124 a zničená požárem r. 1142.⁹

Ve druhé polovině 11. století, kdy král Vratislav přenesl své sídlo na Vyšehrad, bylo zmiňováno k r. 1091 židovské sídliště také v tomto podhradí. Toto sídliště v podhradí Vyšehradu bylo zničeno při pogromech, které doprovázely první křížáckou výpravu v 1096-8.¹⁰

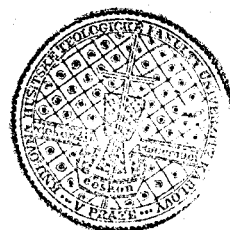
O první staroměstské židovské osadě soudí literatura, že mohla existovat již v druhé polovině 11. stol. severně od pozdějšího Židovského města, poblíž Sv. Haštala.¹¹

V té době se Židé směli ještě svobodně pohybovat a usazovat, zastávali také různé významné funkce na dvoře panovníků. Jejich postavení se zhoršilo po čtvrtém lateránském koncilu v roce 1215. Po tomto koncilu Židé už nesměli zastávat veřejné funkce, nesměli vlastnit a obdělávat půdu a řemeslům se směli věnovat pouze pro potřeby židovské obce. Směli provozovat peněžnictví, zejména půjčování peněz na úrok, tzv. lichvu. Ta byla pro křesťany zakázaná jako nedůstojná až do období po husitských válkách. Židé se zabývali také

⁹ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 64

¹⁰ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 62

¹¹ Ledvinka V., Pešek J., Praha, str. 65

v omezené míře obchodem s použitým zbožím, např. se zástavami. Museli bydlet odděleně od křesťanů, v židovských čtvrtích nebo uličkách. Měli nařízeno nosit i zvláštní znamení. V nejstarších dobách to byl vysoký klobouk, kolečko nebo i soukenná páska, vždy žluté barvy. Výjimky povoloval pouze panovník.

Byli prohlášeni za tzv. servi camerae – osobně nesvobodné služebníky královské komory. Panovníkovi, který jediný měl právo do jejich záležitostí zasahovat, byli přímo podřízeni, s jeho svolením se mohli stěhovat, usazovat i pracovat. Jejich postavení v českých zemích upravovala v tomto smyslu přibližně od poloviny 13. století tzv. Statuta Judaeorum, vydaná králem Přemyslem Otakarem II.

Tato statuta, která upravovala i poměr mezi Židy a křesťany navzájem, jsou ve svém znění považována za dokument pro Židy v podstatě příznivý, který jim zajišťoval ochranu, svobodu vyznání a povoloval obchod s penězi. Zároveň měla židovská obec povinnost platit panovníkovi daň, podle potřeby i další dávky, (např. v období válek, když se stavěly městské hradby, když nastoupil na trůn nový panovník) a půjčky. Představovali tak jeden z vydatných a jistých zdrojů panovníkova příjmu.

Slibované ochrana byla však za Přemyslových nástupců často slabá a docházelo k násilným útokům proti židovskému obyvatelstvu. K nejhoršímu pražskému pogromu došlo v roce 1389 za vlády krále Václava IV. Pražská lůza vtrhla do židovské čtvrti, plenila domy a vraždila obyvatelstvo. Uvádí se, že tehdy bylo zabito na tři tisíce lidí. Byli vražděni i uvnitř Staronové synagogy, kde hledali neúspěšně úkryt. Stěny synagogy ještě dlouhá desetiletí po pogromu byly potřísněny krví. (Na památku obětí se dodnes na svátek Jom Kipur čte kajicná modlitba – selicha „Všechno to utrpení“. Tuto modlitbu napsal rabín Avigdor Kara, jehož otec byl při pogromu zabit.)

Postavení Židů v době husitské bylo nejednoznačné. Židé v Praze chodili na kázání Konráda Waldhausera a vítali pozornost, kterou reformátoři věnovali Starému zákonu, který jim byl bližší než Kristovo „Miluj bližního svého“. Doba bez panovníka oslabil na jedné straně jejich právní postavení a omezovala lichvu, na druhé straně uvolňovala i některá omezení pokud jde o přesídlování a obživu na venkově.¹² Jakoubek ze Stříbra na jedné straně ve svém traktátu formuloval program jejich hospodářské asimilace, na druhé straně se ale Židé dle něho štítily práce a byli hodni opovržení.¹³ Nutno poznamenat, že v těchto neklidných dobách se židovské čtvrti často stávaly terčem útoků ze strany rabující spodiny.

¹² Pěkný T., Historie Židů v Čechách a na Moravě, (dále jen HŽ), str. 39

¹³ Pěkný T., Historie Židů v Čechách a na Moravě, (dále jen HŽ), str. 208

2.2. K dějinám Židů po 15. století

V následujícím období kolem přelomu 15. a 16. století docházelo v celé Evropě ke značným hospodářským a společenským změnám, v jejichž důsledku velký zájem o úvěr postupně rušil židovský monopol na půjčování peněz. To bylo pak postupně legalizováno, včetně stanovení výše (stále klesající) úrokové míry, i pro křesťany. Židé potom museli půjčování peněz spojovat a posléze i nahrazovat obchodem a řemeslnou výrobou. Tato proměna – často pololegální – Židů v obchodníky a řemeslníky sice zmírnila jejich sociální izolaci, ale zároveň zotročovala vztahy ze strany měštských obchodníků a řemeslníků. Situace Židů, která se tak stala složitější, byla pak touto ekonomicko-sociální změnou podstatně ovlivňována v zásadě až do asimilace.

Závisela ale i na panovnické moci. Když např. v období po husitských válkách byla moc panovníka oslabena, městské rady, obávající se již židovské konkurence, toho využívaly a snažily se vymoci si na panovníkovi možnost vypovědět Židy ze svých měst. Velmi nepřehledná a kolísavá situace panovala v tomto směru za vlády Jagellonců v konci patnáctého a na počátku šestnáctého století, kdy proto nastalo období velké migrace. Židé se raději usazovali v poddanských městech a na panstvích šlechty, kde se např. podíleli na rozvoji šlechtického velkostatku i jiného podnikání. Působili přitom jak v povolených odvětvích řemesel, tak - jako tzv. "panští židé" - jako nájemci menších panských průmyslových podniků – mlýnů, koželužen, vinopalen, výroben potaše. Později pronikali i na zahraniční trhy a podíleli se i na vývozu a na obchodu se surovinami a hotovými výrobky.

V prvních letech vlády Ferdinanda I. Habsburského se sice situace Židů zdála být po potvrzení výsad a slibu ochrany panovníkem stabilizovaná – v pražském ghetu se objevilo i mnoho nových domů, tiskárny, špitál. Později se ale z důvodů zmiňované konkurence – počet obyvatel ghetta se zdvojnásobil - znovu začala projevovat snaha měšťanů o vypovězení Židů z Prahy. Císař zpočátku (spíše naoko) odolával, ale když posléze docházelo po podivném požáru Malé Strany a pražského hradu k zotřetí situace, schválil v r. 1542 rozhodnutí zemského sněmu o vypovězení a Židé – především čeští – museli ze země odejít. Když ale vypukla šmalkaldská válka a byly třeba židovské kontakty, dodávky a především peníze, byl r. 1545 císařským glejtem Židům povolen návrat. Situace se však opakovala. Na nový nátlak měšťanů byl r. 1547 glejt odvolán a Židé museli odejít znovu. Teprve jeho nástupce, Maxmilián II., povolil Židům v roce 1567 návrat, potvrdil stará privilegia a uvolnil některá omezení jejich podnikání.

Teprve poté následovalo období, které představovalo dobu největšího rozkvětu pražského Židovského města. Vrcholilo v době vlády Rudolfa II. který si i z obav z tureckého nebezpečí zvolil Prahu za své sídlo.

Význam Prahy tak nesmírně vzrostl. Se dvorem císaře do Prahy přibylo nejen množství diplomatů, významných vědců a umělců, ale také astrologů a alchymistů. Rudolf sám se zajímal o židovskou kulturu - v kronice současníka, Davida Ganse, je zaznamenána také návštěva rabiho Löwa u jeho dvora. V této době docházelo vůbec ke kontaktům židovských učenců s křesťanskými, což bylo jindy velmi obtížné. Zmiňovaný David Gans, historiograf a matematik, se stýkal např. s učenci Tychonem de Brahe a Johaneselem Keplerelem.

Výjimečnou povahu této doby lze přiblížit i na osudech některých osobností. Jednou z nich byl např. Mordechaj Maisel. Zastával funkci tzv. „dvorního Žida“. Podnikal, půjčoval peníze šlechtě a financoval i Rudolfa II. Obdržel za to rozsáhlá privilegia. Mohl obchodovat na celém území říše, jezdit na koni ve městě jako šlechtic, nemusil nosit židovské označení, mohl si nechat postavit soukromou synagogu a mít vlastní standartu.

Proslul ale nejen jako obchodník a šikovný finančník. Jako primas pražského Židovského města se zasloužil o mnohé výsady, které byly panovníkem pražským Židům uděleny. Sám proslul jako mecenáš a donátor mnoha významných institucí a staveb ghetta: Nechal vydláždít ulice židovské čtvrti (poprvé v její historii), podporoval talmudskou školu rabiho Löwa, židovský špitál, stavbu židovské radnice i s ní sousedící Vysoké synagogy.

V devadesátých letech šestnáctého století přišel do Prahy z italské Verony jiný významný finančník, Jakob Baševi. Také on se zabýval obchodem a finančnictvím a i jemu se dostalo také řady výhod. V době své největší slávy v roce 1622 dokonce jako první Žid v habsburské říši dostal šlechtický titul a byl povýšen do šlechtického stavu s přídomkem „von Treuenburg“. Nechal v ghettu postavit Velkodvorskou synagogu a rozsáhlý renesanční palác. Spolu s celou řadou jiných významných osobností té doby byl členem konsorcia, které dostalo právo razit mince. Později ale členové konsorcia začali snižovat hodnotu stříbra v mincích – tzv. ražba dlouhé mince. Došlo téměř ke státnímu bankrotu. Jako jediný člen konsorcia byl obviněn právě Baševi, byl uvězněn a po propuštění se uchýlil na panství Albrechta z Valdštejna. Usadil se v Jičíně, pracoval pro něho a zasloužil se o hospodářskou prosperitu jeho panství. Obstarával pro něho dodávky zboží ze zahraničních trhů, řídil obchod s vlnou, zajišťoval odbyt soukenných výrobků, zřídil sklad plátna ve Frýdlantu, dodával do Prahy mléčné výrobky. Po Valdštejnově smrti se přestěhoval do Mladé Boleslavi, kde roku 1634 zemřel a je pohřben na tamním židovském hřbitově.

Jehuda Liva ben Bezalel – rabi Löw – byl snad nejznámější obyvatel pražského židovského města a nejvýznamnější pražský rabín. Vedou se spory, kdy a kde se narodil. Studoval v Praze a zde se také oženil. Později se usadil v Mikulově a tam se také stal moravským zemským rabínem. Pak se vrátil se Prahy a zde vedl proslulou pražskou talmudskou školu. Důležitá je proto jeho činnost pedagogická. Je zajímavé, že ve svých zásadách a návodech jak učit a vychovávat mládež se (až na nepatrné výjimky – např. o soutěživosti žáků) shoduje s nejslavnějším českým pedagogem – Janem Amosem Komenským, svým o něco málo mladším současníkem. Rabi Löw prakticky zreformoval židovské školství. Odešel do Poznaně, kde působil jako vrchní rabín. Po návratu zastával do konce svého dlouhého života úřad pražského rabína..

V období stavovského povstání a třicetileté války dobré vztahy mezi Židy a Habsburky v zásadě přetrvávaly. Židé v oněch bouřlivých dobách měli v Habsburcích alespoň nějakou jistotu. Naopak u revoltujících stavů se obávali nábožensky (M. Luther) i ekonomicky motivovaného nepřátelství. Naproti tomu Habsburkové potřebovali židovské peníze, kontakty i dodávky zboží a Židy proto nadále tolerovali. Od Ferdinanda II. získali ve 20. letech za své služby i značná privilegia pokud jde o pobyt, obchod i vykonávání řemesel v ghettech.

Na konci třicetileté války byla Praha obléhána švédskými vojsky. Švédové obsadili vojensky Malou Stranu a celý levý břeh Vltavy. Staré Město hájili staroměstští měšťané a na obraně města se významně podíleli i pražští Židé. Za tuto pomoc získali symbol švédské vojenské helmice do středu Davidovy hvězdy.

Válkou trpěli Židé stejně jako křesťané. Jak nepřímo – hladem a nemocemi (např. za moru r. 1639 zemřela polovina obyvatel ghetta), tak přímými válečnými útrapami včetně kontribucí, střetů s vojáky i drancováním a pogromy. Horšila se i jejich hospodářská situace. Úbytek obyvatel ghetta později nahrazovali přistěhovalci např. z Ukrajiny jako důsledek pogromů kozáků Bogdana Chmelnického, z Uher a Vídně.

Po vestfálském míru se v souvislosti s hospodářskými potížemi v zemi situace Židů počala opět zhoršovat. Na nátlak městských obchodníků a řemeslníků vydal r.1650 zemský sněm usnesení, které omezovalo různé formy židovského podnikání a usilovalo i o vypovězení části Židů. I když bylo posléze zmírněno, podnítilo další odpor zejména měst, která v Židech viděla tradiční překážku rozvoje křesťanského podnikání. Tyto snahy sice mírnila z fiskálních důvodů královská komora, v zemi ale posléze zavládlo období tzv. „úředního antisemitismu“.

Hrozící nebezpečí od Židů dočasně odvrátily koncem sedmnáctého století dvě pro Židovské město tragické události. V roce 1680 to byla morová epidemie, která se rozšířila z Balkánu a v roce 1679 zasáhla Vídeň. Jak v Praze, tak i v přeplněném Židovském městě si vyžádala značné oběti. (Viz i text v následující kapitole.) Další tragickou ranou pro pražské Židy byl rozsáhlý požár z r. 1689.

Počátkem osmnáctého století snahy o redukci počtu Židů pokračovaly. V roce 1724 bylo provedeno na našem území sčítání Židů podle panství. Již dva roky nato, za panovníka Karla VI. byl v roce 1726 vydán tzv. translokační reskript, který zosťoval segregaci Židů - zpříšňoval středověká nařizení o oddělování židovské společnosti od křesťanské. Židé dle něho nesměli bydlet pohromadě s křesťany, ale pouze v oddělených čtvrtích, popř. ulicích.

O rok později byl vydán tzv. familiantský zákon, podle něhož se nesměl zvyšovat počet židovských rodin v Čechách ani na Moravě nad rámeček nepřekročitelných limitů. (Tzv. numerus clausus.) Dle něho měli právo pobytu v zemi v zásadě pouze otcové rodin a toto právo - číslo tzv. inkolátu - přecházelo na nejstaršího syna.

Tyto zákony, ač kruté, svým způsobem chránily Židy před vypovídáním ze země. K němu však po dvaceti letech, za vlády Marie Terezie, přesto došlo.

Když v roce 1744 pruská vojska okupovala Prahu a ta kapitulovala, byli pražští Židé obviněni, že s okupanty kolaborovali. I když se proti Židům vyšetřování nikdy oficiálně nevedlo, Marie Terezie je obvinila ze zemězrady („landesverrat“) a vypověděla je z Prahy. Židé byli nuceni odcházet již na počátku jara 1745. Rozešli se do okolí Prahy a tam si hledali ubytování. Kromě obcí vzdálenějších nacházeli útočiště i v budoucích pražských předměstích, např. v Libni a v Holešovicích. Směrem na západ odcházeli do Košíř, na Smíchov, do Malé a Velké Chuchle i do okolních obcí. Můžeme právem předpokládat, že mnozí z těchto vysídlenců posléze posílili ostrůvek původních pěti židovských rodin, které dle tereziánského katastru žily v Košířích. (Viz text další kapitoly.)

Soudím, že zde lze ukončit krátký přehled dějin Židů v Praze. Je z něho patrná alespoň v náznaku postupná proměna postavení a role příslušníků židovského národa a souvisejících vztahů ze strany hierarchie i ostatních skupin „domácího“ obyvatelstva, počínaje 10. stoletím. Za podstatnou lze přitom - kromě usnesení lateránského koncilu - považovat zejména proměnu ekonomických poměrů na přelomu 15. a 16. století. Ta na jedné straně připravila půdu pro zmenšení ekonomicko-sociálních rozdílů v postavení Židů a křesťanů a na druhé straně do dosavadních právních vztahů, kde dosud dominovala vůle (i zvláště) panovníka zapojila s ekonomickým prvkem konkurence i početné skupiny obchodníků a řemeslníků, čímž situaci Židů až do tzv. asimilace prakticky trvale vyhrotila.

3. K dějinám židovské náboženské obce na Smíchově¹⁴

3.1. Smíchovsko, Košířsko a Židé v období do založení náboženské obce

Pokud jde o přítomnost Židů v širší Smíchovsko-košířské oblasti v období středověku, lze soudit, že byla po dlouhou dobu stejná jako u ostatních předměstských oblastí vně historického jádra pražských měst. Do nástupu Habsburků v žádné z nich Židé trvalá sídla neměli.

V druhé polovině 16. století se však začala v tomto směru od ostatních odlišovat Libeň. Zde bylo doloženo židovské osídlení k roku 1561 a je kladeno do souvislostí s vypovídáním židů z královských měst Ferdinandem I. v letech 1541 a 1557. Židé zde tehdy našli útočiště na panství Albrechta Bryknara z Brukštejna, královského prokurátora, k jehož povinností patřilo i zastupování Židů.

Zajímavé přitom je, že zde měli být přijímáni i jako zemědělci, na grunty. Nejprve jako jiní nájemci, s ročními platy a robotami. Později, r.1592 jim bylo dovoleno, aby se zakupovali do vlastnictví. Po splacení dlužné částky pak jako vlastníci chalup a pozemků již pouze platili roční úrok a robotní peníze, resp. robotovali. Jako daně schopní potom také platili zemskou berni. R. 1592 získali Židé u Bryknara z Brukštejna spolu se svolením k výstavbě synagogy také půjčku, později i s úlevami při splácení. V 90. letech se domohli samosprávy. „Starší“ obce pak soudili rozepře mezi souvěrci, spravovali synagogu a snad již i pohřebiště. Spory s křesťany řešila vrchnost, někdy i česká komora.

¹⁴ Při zpracování tohoto hlavního tématu jsem používala čtyři prameny různé hodnoty. Výchozími byly Tereziánský katastr z r. 1748 a Soupis židovských rodin z r. 1793. Pro období od založení náboženské obce r. 1788 do r. 1873 jsem mohla použít pouze pramen nepřímý – pamětní text, který dění v tomto období zpětně shrnuje. Pro období následující, tj. do r. 1900, se však dle mého zjištění žádný pramen nedochoval. Teprve pro léta 1900 – 1939 jsem mohla používat jako zdroj zápisy z jednání představenstva obce. Literatura k tématu – vyjma hřbitovů a synagog – je ještě chudší. Protože ani o pamětní knize, ani o zápisech z let 1900 – 1939 nic dosud publikováno nebylo, našla jsem pouze dva tituly, které se tématu dotýkají. V prvním případě jde o drobnou zmínku o konání konferencí úředníků Zemského židovstva v 17. stol., uvedenou v publikaci T. Pěkného, v druhém případě jde o stať F. Roubíka k r. 1850. Vzhledem k těmto spíše omezujícím okolnostem jsem se v hlavní kapitole pokusila využít uvedený materiál spíše k určité shrnující rekonstrukci, která by ozřejmila jak skromné počátky, tak úspěšný rozvoj aktivit této obce. Zjištěné údaje jsem dle okolností doplňovala komentáři dle poznatků z literatury, ze studia i z mé dosavadní průvodcovsko-lektorské praxe. Shrnutí poznatků z této kapitoly je uvedeno v českém i anglickém závěru.

Počet Židů v Libni přitom dále vzrůstal, takže již počátkem 17. století zde žilo Židů více než křesťanů.¹⁵

Třebaže se tato informace Smíchova netýká, uvádím ji zde jednak pro určité srovnání, jednak pro zajímavý obsah (Židé jako zemědělci?) i okolnosti. Přístup vrchnosti - Bryknara z Brukštejna - zřejmě souvisí s jeho funkcí. Vzhledem k poskytování i dalších úlev židovským poddaným nešlo zřejmě o zjištěné důvody, které venkovská šlechta v podobných případech údajně často sledovala. Příklad dokumentuje také i tolerantnější poměry za Ferdinandových nástupců a zřejmě i změnu názorů šlechty na podnikání v souvislosti s celkovou proměnou ekonomických poměrů po přelomu 15. a 16. stol., jak je zmiňována i ve 2. kapitole této práce.

Ačkoli pro Smíchovsko-košířskou oblast nejsou dosud až do r. 1748 známy žádné jisté zprávy o pobytu Židů, přesto existují alespoň dvě informace, které bych ve své práci ráda uvedla.

První z nich, která pochází ze 17. století, se zmiňuje v určité souvislosti se Smíchovem o existenci tzv. Landesjudenschaftu, Zemského židovstva. (Hebr. Kehal medina – Bnej medina)

Byla to samosprávná organizace venkovského židovstva. Existovala již ve 14. stol, ale většího významu nabyla až o dvě stolení později. Ovlivňovala přitom život židovských náboženských obcí mnoha podstatnými způsoby – jejich organizaci, správu a jurisdikci v záležitostech náboženských, sociálních i politických, apod. Její z pohledu státních orgánů nejdůležitější funkce ale souvisela s platebními povinnostmi „židovského regálu“ vůči panovníkům, kteří převedli na židovskou obec i rozpis a výběr berní i dalších dávek.

Hlavním orgánem Zemského židovstva byl tzv. Landtag, (hebr. Jom havaad) – valné shromáždění, na němž se setkávaly buď hlavy rodin, nebo zástupci obcí, či celých regionů. Scházel se pravidelně jednou za 2 – 3 roky. Vydával různá ustanovení vč. tzv. takanot, legislativních výnosů, které pak, úředně schváleny, tvořily stabilní právní rámec pro autonomii vnitřního života obcí.

Kromě takanot a rozpisu dávek rozhodoval Landtag ještě o záležitostech personálních: volil vrchního rabína, oblastní, event. krajské rabíny jako orgány náboženské i státní správy, dále zemské představitele, kteří tvořili tzv. radu starších, představeného této rady, pokladníky, písaře, výběřčí daní, účetní a berní odhadce. A právě tito výkonní úředníci,

¹⁵ Polák J., Židé v Libni XVI. stol., in: Kalendář Česko-židovský 1912 - 13

zaměstnanci Zemského židovstva, se scházeli každé tři roky na konferenci ve vsi Smíchově.

16

Ani tato zpráva není pro nás zajímavá pouze svým vlastním obsahem, dokreslujícím informace o existenci, povaze a výkonech této významné samosprávné organizace venkovských, „zemských“ Židů. Protože periodické konání této konference právě na Smíchově mělo zřejmě i nějakou vnitřní souvislost, můžeme z ní usuzovat např. na možnou přítomnost tzv. „panských Židů“ v této oblasti, nejspíše na některém ze statků, patřících Schwarzenbergům.

Další informace z tohoto období se týká události tragické. V r. 1679 – 80 zachvátila Prahu velká morová epidemie. Mor, původem patrně z Balkánu, se brzo rozšířil po celé Evropě. Dostal se do Vídně a za rok nato i do Prahy. Rozsah této epidemie i počet jejích obětí byl obrovský. Uvádí se, že v Židovském městě podlehla nákaze téměř polovina obyvatel. Tehdy byly pro Pražany zřízeny nemocnice v Butovicích a Jinonicích. Pro židovské obyvatele byl tehdy vykázán jako lazaret i pohřebiště pustý mlýn a dvůr v Klukovicích.

Vzhledem k nedostatku jiných pramenů představují pro nás velmi cennou informaci o pobytu Židů v naší oblasti údaje, uvedené k roku 1748 v tereziánském katastru. Dle tohoto dokumentu zjistíme, že ze všech obcí širšího smíchovsko-košířského regionu žili v této době Židé pouze v Košířích, kde bylo na statcích nejvyššího purkrabství zapsáno pět židovských rodin. Dva ze zapsaných byli řezníci, po jednom jsou uvedeni krejčí, řemenář a výrobce matrací.¹⁷

Pro srovnání lze opět uvést, že ve zmiňované Libni, jejímž držitelem byl roku 1748 magistrát Starého Města pražského, uvádí též pramen celkem 90 židovských rodin. Z nich ale tentokrát již nebyl žádný hospodář. Mezi početněji zastoupenými přitom bylo např. 30 obchodníků, 14 řezníků, 9 ševců, 7 krejčích a 6 opatrovnic dětí. A také ovšem 3 vinopalníci, což byl „od nepaměti“ způsob podnikání, který zpravidla formálně kryl mnohostranné podnikatelské aktivity tzv. „panských židů“.

Třeba ovšem poznamenat, že data, uvedená v tomto katastru se týkají pouze židovských rodin, které k uvedenému roku na příslušném panství trvale sídlily. Netýkají se tedy rodin, které by zde v tomto období případně pobývaly v důsledku v důsledku vypovězení z Prahy.

¹⁶ Pěkný T., HŽ., str. 235 – 236 a 240

¹⁷ Tereziánský katastr – Rustikál, I., lokalita Košíře, statky nejvyššího purkrabství

3.2. Smíchovská židovská náboženská obec v létech 1788 – 1939

Dle mých dosavadních zjištění v souvislosti s přípravou této práce se lze domnívat, že až do 70. let 19. století přímé prameny z činnosti smíchovské židovské náboženské obce (dále i SŽNO, nebo ŽNO) dnes již chybí. Určité informace z tohoto období však existují. Pokud se mi podařilo zjistit, jde především o dvě úřední zprávy, resp. šetření, které se o SŽNO zmiňují. Lze se opřít i o některé zmínky v odborné literatuře.

Existuje však i určitý komplexnější zdroj informací, který, pokud vím, nebyl dosud v publikacích zmiňován. Jde o tzv. pamětní knihu SŽNO.¹⁸ Sepsal ji r. 1873 Samuel Kuh, přední člen tehdejšího představenstva obce. Je zřejmé, že u tohoto dokumentu nešlo při jeho sepsání o co možná přesnou rekonstrukci dění ve smíchovské židovské komunitě v uplynulých devadesáti letech. Kniha - rukopisný text o cca 20 stránkách – má spíše povahu reprezentativní a snaží se vyzdvihnout konkrétní úspěchy při budování obce i – a na to klade velký důraz – osobní zásluhy jejích představitelů, mecenášů a ostatních zasloužilých členů. Přesto může sloužit jako zdroj, dle kterého si lze učinit určitou představu o struktuře aktivit, úkolů i problémů obce.

Oficiálně byla ŽNO na Smíchově založena v r. 1788, kdy dostala povolení od vrchnosti a zemské vlády. Text uvádí, že prvním představeným obce byl tehdy Jakob Strasser a prvním rabínem Vojtěch Lissau. Byla tak založena několik let po soudních reformách Josefa II., po nichž ŽNO sice ještě zajišťovaly pod dozorem vrchnosti některé úřední záležitosti, ale těžiště jejich činnosti spočívalo již především v zabezpečování náboženských, sociálních a školských potřeb vlastní obce.

V souladu s tím postupovala i SŽNO. Pamětní kniha uvádí, že krátce po založení se kolem roku 1790 spojila s obcí košířskou, vytvořily pohřební bratrstvo a již společně řešily první úkol, kdy si pronajaly od knížete Schwarzenberga v Radlicích pozemek, na kterém byl založen starý smíchovský židovský hřbitov. Z nejstarších náhrobků můžeme soudit, že jsou zde pochováni i mnozí z těch, kteří po tereziánském vypovězení Židů z r. 1745 našli na Smíchově, v Košířích i v okolních obcích útočiště a poté již v této oblasti zůstali usazeni trvale.¹⁹

¹⁸ Viz příl. č. 1

¹⁹ Viz též oddíl 3.4 – Památky a příl. č. 3, 4 a 5

Z této doby jsou také k dispozici i druhé cenné údaje o SŽNO v podobě soupisu židovských rodin v Čechách z r. 1793, ze kterého si lze učinit určitější představu o počtech i o sociálním složení členů nově ustavené obce.²⁰

Na rozdíl od údajů tereziánského katastru byly židovské rodiny podle soupisu usazeny v oblasti Smíchova a Košřů již na několika místech, mimo jiné na panství v majetku úřadu viničních hor a na statcích nejvyššího purkrabství.

V oblasti Popelky bylo konkrétně hlášeno 12 rodin, v oblasti Košřů celkem 21 rodin, na Smíchově 4 rodiny a v Motole 1 rodina (s poznámkou „velká“). Celkem čítala tedy dle tohoto hlášení smíchovsko-košřská ŽNO tehdy na 38 rodin.

Pokud jde o zaměstnání živitelů, byl často uváděn obchod, mnohdy zřejmě i podomní, např.: se střížním zbožím, lněnými tkaninami, s kůžemi, s dobytkem, s mlékem a s čokoládou. Jak lze dodatečně zjistit z pamětní knihy, jako obchodník se střížním zbožím je přitom v soupisu uveden tehdejší představený náboženské obce, Nathan Klein ze Smíchova. Z řemesel jsou zastoupeni např. řezník, obuvník, výrobci prýmků, knoflíků a stužek, často je zmiňovaná také výroba potaše. Uváděni jsou i tři učitelé a nájemce vrchnostenské vinopalny. Ve výčtu jsou zastoupeni také čeledíni, poslíčci, služka a kostelník. Místo zaměstnání je v jednom případě uvedeno i „zu Prag in Verhaft“ – ve vazbě v Praze.

Vlekly problém a opakované řešení vyžadovalo od obce zajištění vhodné synagogy.

Již v polovině 18. stol. byla ve smíchovském prostoru postavena první manufaktura. Po ní zde byla poté r. 1815 jako čtvrtá v pořadí zbudována Příbramova kartounka, v jejím sousedství o rok později i kartounka Porgesova. Vlastník první kartounky, Aaron Beer Příbram, umožnil náboženské obci používat ve své továrně nejprve jako školu a později i jako synagogu jednu prostornou místnost. Tu využívala obec po dobu asi třiceti let. Potom se asi deset let konaly bohoslužby v pronajatém bytě v čísle 24 na smíchovské Hlavní ulici.

V roce 1850 zakoupil Wolf Strasser, který byl v té době představeným obce, severně od dnešní Plzeňské třídy pozemek a nechal zde vystavět synagogu. Na stavbě se finančně podíleli také v této době již četní smíchovští židovští průmyslníci. Patřili mezi ně např. Aaron Beer Příbram, Salomon Jerusalem, Leopold von Lammel, bratři Porgesové, Leopold Dormitzer a další.

Stavba, kterou prováděl městský stavitel Barth, byla sice údajně hezká, v byzantském stylu, ale zřejmě nekvalitně provedená, takže už za dva roky bylo nutné provádět opravy. Za další dva roky, kdy hrozil dokonce zákaz vstupu, se jí sice ještě na nějakou dobu podařilo částečně zabezpečit tak, aby mohla být dále využívána, potom se však noví představení obce,

²⁰ Kolektiv, Soupis židovských rodin v Čechách z r. 1793

Ignatz Kapper a Filipp Kaufmann, rozhodli synagogu uzavřít a do vyřešení zřídit modlitebnu provizorní v obytném domě u Premislů.

S řešením pomohl smíchovský starosta, průmyslník a poslanec zemského sněmu František Ringhoffer, který se v té době rozhodl rozšířit svůj závod. Odkoupil proto od židovské obce budovu zrušené synagogy, převzal dluhy a poskytl jí prostředky na stavbu synagogy nové. Obec tak mohla v roce 1861 koupit od knížete Schwarzenberga ke stavbě pozemek naproti místu, kde stála budova nevyhovující. Nová synagoga byla pak postavena v novorománském slohu a byla slavnostně zasvěcena 8. září 1863.

Ještě předtím však došlo k události, která kromě toho, že osvětluje situaci tehdejších ŽNO, umožňuje také nahlédnout na SŽNO zvenčí a představuje pro ni tak i určitou, byť nepřímou, formu objektivního hodnocení.

K události došlo v souvislosti s pokusy o úpravu náboženských a školských poměrů tehdejších ŽNO v r.1850 a informuje o ní ve své stati F Roubík.²¹ Zejména aktivnější a pokrokovější část tehdejších českých rabínů a židovstva projevovala nespokojenost s nedostatky organizace vnitřního, ale zejména vnějšího rámce práce ŽNO. Usilovali o řešení, které by umožňovalo modernizaci ritu podporou z centra a usměřovalo i anarchii či ortodoxní přístupy některých vesnických rabínů. Spolu s tím chtěli zlepšit také podmínky jednotlivých ŽNO i jejich spojováním do okresních NO v čele s okresními rabíny, naopak funkce rabínů krajských chtěli (i z finančních důvodů) zrušit. Vláda projevovala zpočátku pro návrhy pochopení, došlo k jednání plnomocníků a byly zpracovány konkrétní návrhy. Přesto bylo posléze řešení odloženo.

V souvislosti s přípravou jednání i možných řešení proběhlo v jednotlivých ŽNO celostátní šetření. Dozvídáme se z něho, že smíchovskou obec tvořilo tehdy 250 „duší“, jejím předsedou byl W. Strasser (syn rabína – zakladatele?), měla dobré materiální i personální zabezpečení. (Místo rabína bylo ale v tu dobu neobsazené.) Kromě pohřebního bratrstva zde působil i spolek pro podporu nemocných a ženský spolek pro podporu šestinedělek.

Za podstatné pro určité hodnocení přístupů již tehdejší SŽNO a jejího vedení lze pokládat i vyjádření, že praktikovala „nový ritus“ a spolu s Libní a Karlínem patřila ke 14 ŽNO, které (z více než 200 obcí!) s šetřením předložily i podrobnější návrh řešení.

Soudím, že tato událost je pro nás významná i z dnešního pohledu, protože ideové stanovisko, které již tehdy zaujímala SŽNO, lze srovnávat s podobnými událostmi, které jsou zmiňovány v pamětní knize a později, po roce 1900, v zápisech z jednání představenstva.

²¹ Roubík F., Jednání o úpravě náboženských a školských poměrů Židů v Čechách r. 1850, in: Ročenka společnosti pro dějiny Židů v ČSR, r. 1935

Pro SŽNO bylo například typické, že si obec velmi vážila svých mecenášů. Proto po smrti mecenáše židovské obce, průmyslníka Příbrama, bylo rozhodnuto vzpomínat na den jeho úmrtí pravidelně. První vzpomínka na zesnulého se konala v únoru 1866 a při té příležitosti se v synagoze shromáždilo velké množství věřících. Smuteční řeč pronášel předseda obce a obřad prováděl krajský rabín dr. Kohn. Důležitou událostí se stalo i to, že při této slavnostní příležitosti zpíval také chrámový sbor, a to poprvé za i za doprovodu harmonia. Většina přítomných tím byla nadšena a tak se vedení obce, i přes protesty několika ortodoxních členů, rozhodlo pořídít do synagogy varhany. Ty byly pak zakoupeny v roce 1867 od předsedy pražské Tempel Gemeinde (zřejmě Staré školy) pana Frankla. Po instalaci a opravě varhan byl varhaníkem ustanoven Eduard Gerstberger a spolu s ním vedli bohoslužby kantor p. Korner, kterému pomáhali ještě tenorista a basista.

Tento kantor vedl úspěšně také dva pěvecké sbory, chlapecký a dívčí, které při smíchovské obci působily. První vystoupení dívčího sboru bylo při slavnostní bohoslužbě u příležitosti svátku Chanuka v roce 1873.

Další důležitý rok pro smíchovskou obec byl rok 1866. Tehdy obec dostala oficiální status a v důsledku toho začala obec odvádět přímou náboženskou daň. Platili ji odstupňovaně podle svých platebních možností všichni členové židovské obce, kteří měli na Smíchově domovské právo a byli výdělečně činní.

Je třeba také poznamenat, že k r. 1873 zápis v pamětní knize končí, takže pro období až do r. 1900 přímý i nepřímý zdroj informací chybí. Teprve od r. 1900 se stávají pramenem pro poznání dění ve smíchovské obci zápisy z jednání představenstva. Jsou autentičtější, působivější a podrobnější, obsahují i problematiku náboženské daně a lze v nich občas sledovat i nepřímý odraz probíhajících událostí. Zaznamenávaný okruh aktivit náboženské obce zůstává přitom v zásadě stejný.

Uváděná zpráva z r. 1850 se zmiňuje o neobsazeném místě rabína. Tuto skutečnost potvrzuje i pamětní kniha, ze které nadto vyplývá, že toto místo bylo již neobsazeno dvacet let, až do r. 1872. Rabínem byl tehdy jmenován dr. Samuel Back z Litoměřic, který také učil náboženství na německé škole.

Zápisy z představenstva uvádí ve spojitosti s volbou rabína i jinou zajímavou událost, ke které došlo, když po odchodu rabína dr. Herzoga v roce 1908 obec hledala rabína nového. Tehdy se přihlásili jako zájemci Gustav Sicher, rabín v Náchodě, Richard Feder, rabín v Roudnici a Samuel Arje, rabín v Dobříši. O významu smíchovské židovské obce svědčí fakt,

že se jako uchazeči na uprázdněné místo přihlásili právě tyto později velmi významné a uznávané osobnosti. Obec nakonec rozhodla o přijetí dr. Samuela Arje.²²

Velmi zajímavá je i zpráva ze schůze z roku 1907, kdy se projednávala možnost poskytnutí finančního příspěvku na nově založené Židovské muzeum v Praze. Členové obce odhadli velký kulturně-historický význam této instituce a souhlasili s poskytnutím příspěvku „Spolku pro vybudování a vydržování Židovského muzea“

Z knihy i zápisů je patrné, že podobné podpůrné a dobročinné akce patřily k trvalým aktivitám smíchovské obce. Ve zprávě z r. 1850 zmiňovaný ženský podpůrný spolek byl založen už v r. 1828, staral o charitu a podporoval také chudé matky. Stejně důležitá byla i činnost tzv. „Krankenunterstutzungs – Verein“, dalšího zmiňovaného spolku pro podporování nemocných. Po celou dobu trvání obce pracovalo aktivně pohřební bratrstvo – chevra kadiša. Při obci bylo založeno zámožnými členy také několik nadací, které podporovaly chudé a potřebné, vdovy, sirotky a v neposlední řadě také židovské studenty ze sociálně slabších rodin.

Ještě na počátku 20. století pohřbívala smíchovská židovská obec své zesnulé členy na zmiňovaném malém a dosti odlehlém hřbitově v Radlicích, používaném do té doby již více než sto let. Pro značnou vzdálenost a špatnou přístupovou cestu se proto obec v roce 1903 rozhodla, že vybuduje hřbitov nový, přiléhající k velkému komunálnímu hřbitovu na Malvazinkách. Téhož roku byl hřbitov založen a slavnostně zasvěcena nová obřadní síň. Oba hřbitovy byly přitom využívány židovskými souvěrci nejen ze Smíchova, ale i z dalších míst na levém břehu Vltavy.²³

I v období první světové války zůstávají okruhy aktivit smíchovské židovské obce formálně stejné. Okolní dění se odráží v činnosti obce nepřímo, např. na motivaci a četnosti dobročinných i oficiálních akcí.

Např. hned po vypuknutí války na tuto skutečnost obec reaguje a rozhoduje již 10. srpna 1914 o zaslání finančního příspěvku rakouskému Červenému kříži.

Během doby trvání válečných operací na haličské frontě začalo do střední Evropy proudit velké množství židovských uprchlíků nejprve z Haliče a jak postupovala fronta, i z Bukoviny. Židé prchali nejen před přímými válečnými operacemi, ale zejména proto, že se v důsledku válečného chaosu stávali obětmi velmi krutých pogromů ze strany Ukrajinců i Rumunů. Hlavní tíže starosti o tyto uprchlíky připadla vždy na židovské obce v místě, kde se

²² Viz též oddíl Osobnosti – 3.3.5

²³ Viz též oddíl Památky – 3.4.2

tito uprchlíci shromažďovali. Proto obdobně, jako i jiné ŽO v celém Rakousku, také smíchovská ŽO pořádá sbírky na pomoc uprchlíkům a snaží se zmírnit jejich utrpení.

V roce 1916 pořádá obec 26. listopadu smuteční shromáždění za zesnulého císaře Františka Josefa I. Nehledě na nutnost vlivem situace platí, že Židé byli tradičně loajální k panovníkům habsburského domu a ti až na výjimky také Židy nepronásledovali. Z habsburských panovníků se největší oblibě mezi českými Židy těšil určitě Josef II, který svým na svou dobu velmi moderním přístupem poprvé umožnil Židům zapojit se do společnosti. I když úplná emancipace Židů přišla až po roce 1848, doba Josefa II. byla a je chápána jako významný pokrok v dějinách emancipace židovské menšiny.

27. října 1918 můžeme číst zcela symbolicky poslední protokol ze schůze psaný německy. Následující protokol z 1. listopadu 1918 je psán již česky a pojednává o vyslání delegace k Národnímu výboru.

V následujícím roce obec rozhoduje zejména o pomoci uprchlíkům, kteří se v důsledku politických změn ve východní Evropě nemohli vrátit domů. Na Ukrajině řádila v té době krutá občanská válka a Židé se stávali terčem útoků jak ukrajinských nacionalistů, tak i bílých gard. Dále byla projednávána otázka jazyka při kázání a bylo rozhodnuto kázat nejprve česky a pak německy.

Jako důkaz o zčásti přetrvávajících problémech malých ŽNO byla na počátku dvacátých let ke smíchovské obci připojena i obec Roztoky.

Naopak rezervovaně se obec stavěla k úvahám o připojení k náboženské obci pražské. Obojí lze chápat jako důkaz dobrého postavení SŽNO.

Rozhodovalo se také o možnosti prodat košířskou modlitebnu na Popelce, neboť chátrala a k bohoslužbám se již dlouho nevyužívala. O koupi budovy bývalé synagogy měla zájem Židovská ústředna pro sociální péči, takže v roce 1926 se definitivně rozhodlo o jejím odprodeji. Ústředna tam otevřela domov pro mládež a ten fungoval až do uzavření ve čtyřicátých letech.

Ač i v období předválečném vyvíjela smíchovská obec dobrou sociální aktivitu, vykazují zápisy z období první republiky nárůst ještě vyšší. V tuzemsku tak např. podporovala smíchovská obec tyto spolky a společnosti:

- Jubilejní fond pro podporu chudých žáků
- Židovská útulna pro sociální péči
- Israelitský spolek techniků
- Israelitský spolek pro poskytování stravy
- Spolek pro podporování chudých a nemocných na Smíchově Birkut Cholim

- Penzijní fond učitelů
- Akademický spolek Kapper
- Svaz židovských řemeslníků
- Hechaluz Moravská Ostrava – svaz židovských skautů, mládežnická sionistická organizace
- Židovský ženský spolek
- Společnost pro dějiny Židů v České republice
- Židovská matice školská
- Hagibor – tělovýchovný spolek
- Spolek pro poskytování příspěvku na rituální stravování vojáků

O vysoké životní úrovni v tehdejší předmnichovské republice svědčí ale také fakt, že židovské obce v Čechách se často stávaly cílem žádostí o finanční výpomoc ze strany zahraničních institucí i jednotlivců. V zápisech tak například čteme, že byl zaslán příspěvek židovské nemocnici v lázeňském letovisku v jihotyrolském Meranu, škole Talmud – Tora ve Würzburgu a izraelské škole v Hochbergu nedaleko Norimberka.

Bylo pamatováno i na slavné rodáky a proto byl učiněn dotaz na židovskou obec v italské Pise, v jakém stavu se nachází hrob Siegfrieda Kappera, spisovatele a básníka ze Smíchova, který v Pise na sklonku svého života pobýval, zemřel tam a je zde také pohřben.

V obci byla také projednávána finanční pomoc Keremet Izrael, společnosti pro zakupování půdy v Palestině. (Díky péči této organizace byly v Izraeli zalesněny značné oblasti a Izrael se tak stal jedinou zemí na celém světě, kde se podíl lesů oproti situaci před sto lety zvětšil).

Na rozdíl od jindy až úzkostlivé apolitičnosti představitelé obce jednoznačně odsoudili arabské útoky na židovské osadníky, které se odehrály ve dvacátých letech (zejména útok v roce 1929).

Představenstvo vedlo i důležitá jednání s architektem Ehrmanem o přestavbě smíchovské synagogy. Přestavba rozšířila synagogu na západě o rozlehlou přístavbu, ve které byl upraven trojitý vstup do vestibulu a v prvním patře byla rozšířena také ženská galerie. Po jižní straně hlavní místnosti byla vestavěna pěvecká galerie s varhanami na elektrický pohon. Nová přístavba měla vysoká okna, zdobená krásnými vitrážemi se symboly menory. Synagogu stále zdobí dva nápisy: Na straně obrácené do Plzeňské ulice je citát z proroka Izaiáše – „Mír a zdar dalekému i blízkému“, na straně do Stroužeňnického ulice můžeme nad

dnešním antikvariátem číst hebrejský nápis – část citátu ze Zachariáše 4.6 - “Ne mocí, ani silou, nýbrž mým duchem, praví Hospodin.“²⁴

Smíchovská obec i přes značné výdaje spojené s přestavbou synagogy stále pokračovala v dobročinnosti a předala svitek Tóry organizaci Misrachi Seoljuš. Byla to organizace náboženských sionistů, založená kolem roku 1903. Jejím představitelem u nás se stal Heinrich Brody, původně z Mukačeva, který byl později rabínem v Praze.

Významná byla také finanční pomoc pro souvěrce z nejzaostalejší části tehdejšího Československa – Podkarpatské Rusi a subvence Makabiádě – tělovýchovné slavnosti židovských sportovců.

Vzrušená debata na obci probíhala v roce 1933 ohledně povolení kremace zesnulých a ukládání jejich popela na hřbitově. Z hlediska židovského náboženství je totiž spalování mrtvých – kremace nepřipustná a je v Tóře odsuzována jako „minhag ha gojim“ – doslova „zvyk pronárodů“. (V době mezi válkami se pohřbívání žehem ostatně velmi urputně bránila i katolická církev, povolila ho až po r. 1962. Poměrně vstřícný postoj zaujali naopak evangelíci a také nově vzniklá Církev Československá.) Spor však zůstal tehdy asi nedořešen, v dalších zápisech se už o něm nehovoří.

Další zajímavý spor řešilo představenstvo ohledně podpory pro osadu Kfar Masaryk v Palestině. Někteří členové byli pro podporu, jiní poukazovali i na to, že tato akce je čistě „politická“ (spíše ve smyslu „sionistická“) a peníze by šly za hranice, zatímco zde je také mnoho potřebných, atd. Na to namítnuto, že tam budou usídleni Židé hlavně z Podkarpatské Rusi – a tudíž čsl. občané. Zazněl i názor, že Židy je možno usadit také v Birobidžanu..

Stále bylo také s úctou vzpomínáno těch, kteří se zasloužili o blaho a rozvoj obce. Bylo tomu tak např. i když rabín dr. Arje slavil čtvrtstoletí působení ve svém úřadě na Smíchově. (V té době byl již předsedou rady rabínů v Čechách.) Při této příležitosti mu bylo mj. vysloveno poděkování i za jeho obětavou práci s mládeží a vyzdviženo také jeho dílo o židovské mystice – kabale. (P/15)

Když zemřel dlouholetý předseda obce Ludvík Soyka, byl mu vypraven pohřeb a při tom vyzdvižována jeho práce pro obec. Ta se jeho zásluhou rozšířila z původního území Smíchova a Košř na velikou oblast, která ve třicátých letech zahrnovala již více než třicet politických obcí. (Obec měla v tomto období asi 1000 plátců náboženské daně.)

Od poloviny třicátých let se na schůzích představenstva obce začíná projednávat se stále větší četností smutná otázka židovských uprchlíků – zprvu pouze z Německa, odtud

²⁴ Viz též příl. č. 2 a oddíl Památky – 3.4.3

zesílil proud uprchlíků zejména po přijetí tzv. „Norimberských zákonů“, zejm. „Zákona na ochranu německé krve a německé cti“ z r. 1935..

K nim se později po anšlusu v r. 1938 přidali i uprchlíci z Rakouska. Nárůst počtu uprchlíků vrcholil na podzim 1938 s příchodem uprchlíků ze Sudet, obsazených německými vojsky. Židovské obce rychle na vyhrocenou situaci reagovaly a již v květnu 1938 se zúčastnily sbírky na Fond obrany státu.

Poslední zápis z jednání představenstva obce je z 31. května 1939, kdy byla projednávána žádost rabína Arje o penzionování, neboť se hodlal vystěhovat do Palestiny. Dále bylo projednáváno nařízení Magistrátu hlavního města Prahy o sloučení židovských obcí v Praze v jedinou obec.

Tím se prakticky uzavírá historie židovské obce na Smíchově, neboť po válce tato obec, stejně jako většina ostatních, svou činnost již neobnovila. Většina členů obce byla deportována do Terezína a potom do vyhlazovacích táborů na Východě, odkud se vrátilo jen několik málo přeživších. Mladí muži, kterým se podařilo emigrovat, se aktivně zapojovali do zahraničního odboje. I bývalý smíchovský rabín dr. Arje sloužil bohoslužby pro židovské vojáky čs. vojenské jednotky na Středním východě. Za všechny ostatní bych chtěla vzpomenout alespoň MUDr. Gustava Singera, dlouholetého vynikajícího odborníka pražské Ústřední vojenské nemocnice, který tehdy bojoval v řadách Svobodovy armády.

3.3. Osobnosti spojené se smíchovskou židovskou náboženskou obcí

3.3.1 Siegfried Kapper

K nejzajímavějším osobnostem židovského národa, které se na Smíchově narodily patří nesporně Siegfried K a p p e r. Narodil se 21.3.1820 Jeho otec zde byl učitelem. Vlastním jménem se jmenoval Izák Salomon Kapper, chodil do triviální školy na Smíchově, kde navštěvoval také židovskou školu, poté se vzdělával na gymnáziu a na filosofické fakultě v Praze, kde absolvoval v r. 1839. Poté odjel učit do Ruska. Po návratu odešel do Vídně a studoval medicínu.

Od mládí se zajímal nejen o pokrokové mladoněmecké hnutí, ale i o českou literaturu. K té ho vedlo patrně také přátelství s představiteli tzv. Mladé Čechie – Karlem Sabinou a Václavem Bolemírem Nebeským. Jako první pořídil překlad Máchova Máje do němčiny a sám psal také i českou poezii. Byl znám jako propagátor českožidovství, ale jeho myšlenky, vyjádřené v „Českých listech“, narazily na nepochopení. Přesto, že někteří jeho postoj přivítali, většina ho odsoudila. Karel Havlíček Borovský podrobil jeho myšlenky ostré kritice.

Později svou kritiku opravil. Kapper však už potom psal spíše německy. Ve svých statích se věnoval slovanskému folklóru, usadil se na nějakou dobu i v Chorvatsku.

V revoluční době 1848-49 pracoval Kapper ve Vídni jako žurnalista a jako velitel studentských legií se zúčastnil revolučních bojů. Vzhledem k poměrům, které zavládly po revoluci, odjel do ciziny a hodně cestoval. V polovině padesátých let se oženil a usadil se jako praktický lékař v Dobříši a později v Mladé Boleslavi. Zemřel 7.6.1879 v italské Pise a tam je také pohřben.

3.3.2 Eduard Porges von Portheim

Mezi smíchovskými židovskými průmyslníky vynikal Eduard Porges von Portheim. Narodil se v Praze dne 12.1.1826. Byl spolumajitelem textilní továrny bratří Porgesů na Smíchově, viceprezidentem České eskontní banky, Union banky, Pražské strojírenské a akciové společnosti a Pražské obchodní a řemeslnické komory. Za zásluhy o rozvoj průmyslu mu byl udělen v r. 1879 šlechtický titul. V letech 1880-85 zasedal jako poslanec v říšské radě. Zemřel v dalmatské Opatii 14.2.1907.

3.3.3 Samuel Back

Rabín a spisovatel Samuel Back se narodil 2.1.1841 v Uherském Freistadtetu. Studoval na ješivě v Bratislavě, v rabínském semináři a současně navštěvoval přednášky filosofie na universitě ve Vratislavi. Po krátkém působení v Litoměřicích nastoupil jako rabín na Smíchově, kde také učil na německé škole náboženství. Velmi brzy začal publikovat. Jedna z jeho prvních knih je sbírka hebrejské poesie Meil Katan – Malý plášť. Za jeho nejvýznamnější dílo se považuje životopis známého středověkého rabína a učence Meira ben Barucha z Rothenburgu. Kniha vyšla v r. 1895.

(Rabi Meir z Rothenburgu psal tosafot – komentáře k talmudu, vedl významnou školu a vyučoval mnoho žáků. Pokusil se odjet do Palestiny, byl zatčen, uvězněn a ve vězení v roce 1293 zemřel. Jeho hrob se nachází v německém Wormsu.)

Mezi jeho další práce patří kniha „Die jüdischen Prediger, Sittenlehrer und Apologeten in dem Zeitraume vom 13. bis Ende des 18. Jahrhundert.“ (Židovští kazatelé, učitelé náboženství a apologeti v období od 13. do konce 18. století) z r. 1894.

Rabín Samuel Back zemřel 29.5.1899 a jeho hrob na starém hřbitově v Radlicích.

3.3.4 David Herzog

Další smíchovský rabín David Herzog se narodil 7.11.1869 v Trnové. Studoval na universitách v Berlíně, Lipsku, Paříži a ve Vídni a na rabínském semináři v Berlíně. Působil

jako rabín v Uherské Ostré a poté na Smíchově v letech 1902-7. Důležitá je také jeho činnost pedagogická – přednášel semitskou filologii na německé universitě v Praze a ve Štýrském Hradci. Za 1. světové války byl vojenským rabínem, poté se vrátil na universitu, kde byl roku 1926 jmenován mimořádným profesorem. Odtud byl v roce 1938 propuštěn a emigroval do Velké Británie. Zabýval se středověkou exegezí Pentateuchu, dějinami Židů a židovskou náboženskou filosofií. Zemřel v Oxfordu 6.3.1946.

3.3.5 Samuel Arje

Nejvýznamnější smíchovský rabín se jmenoval Samuel Arje. Pocházel z Haliče. Studoval Talmud, navštěvoval gymnázium v Černovicích, poté rabínský seminář a zároveň přednášky z filosofie a archeologie na universitě ve Vídni. Když v r. 1905 přišel do Čech, působil jako rabín nejprve v Dobříši a od r. 1909 ve smíchovské synagoze. Na smíchovském gymnáziu vyučoval náboženství a hebrejštinu. Samuel Arje byl velmi kladně hodnocen i jako publicista. Jeho knihy o kabale „Pojednání o židovské mystice“ a „Kabala J. K. Agrippy z Netteseimu“ byly velmi kladně hodnoceny.

Rabi Arje byl v době mezi světovými válkami znám jako rabín, podporující sionistické hnutí. Významná a velmi oceňovaná byla jeho práce s mládeží a se studenty, které všemožně podporoval a povzbuzoval je k alija do Palestiny. Na Smíchově dr. Arje působil až do svého odchodu do Palestiny. I tam potom působil jako rabín. Zemřel v roce 1949 a je pohřben v Jeruzalémě.

3.3.6 František Langer

Na Smíchově bydlel po druhé světové válce významný spisovatel František Langer. Narodil se v Praze 3.3.1888 a vystudoval na Karlově universitě. První světovou válku prožil jako lékař československých legií v Rusku, druhou světovou válku pak v Londýně jako šéf čs. armádní zdravotní služby. Do výslužby odešel jako generál čs. armády. Mezi světovými válkami byl významným dramatem, pracoval jako dramaturg a publikoval. V roce 1947 byl jmenován národním umělcem.

Psal knihy pro mládež i pro dospělé. Mnoha vydání se dočkaly jeho knížky Pražské legendy a Bratrstvo Bílého klíče. Vlastní zkušenosti ze svého působení vojenského lékaře čs. legií zachytil např. v povídkách „Železný vlk“, „Pes druhé roty“ a „Vítězové“ V současnosti se hraje ve Švandově divadle na Smíchově jeho hra Periferie.

3.3.7 Karel Poláček

Několik let žil v Radlicích také významný spisovatel Karel Poláček. Tento radlický pobyt popisuje ve své knize „Dům na předměstí“. Narodil se v roce 1892 v Rychnově nad Kněžnou, byl prozaik a novinář, je hodnocen jako jeden z našich největších humoristů. Psal soudničky, oblíbené jsou jeho humoristické romány „Hráči“ (1931), filmového zpracování se dočkal román „Muži v ofsidu“ a také „Hostinec u kamenného stolu“, který byl vydán poprvé za okupace pod cizím jménem, neboť autor jako Žid již sám publikovat nesměl. Významná je i jeho tvorba pro děti a mládež, např. „Klapzubova jedenáctka“, „Bylo nás pět“ a „Eduant a Francimor“. (Tato dvě díla bylo možno vidět i v televizní podobě) Za války byl Karel Poláček vězněn v Terezíně a i tam se věnoval dětem. Potom byl deportován do Osvětimi a později zahynul, zřejmě na pochodu smrti.

3.3.8 Lenka Reinerová

V současnosti žije na Smíchově Lenka Reinerová

Narodila se v Praze v německy mluvící rodině dne 17.5.1916 a je poslední žijící českou spisovatelkou, která píše svá díla pouze německy. Před druhou světovou válkou pracovala jako překladatelka, tlumočnice a také redaktorka periodika *Arbiter-Illustrierte-Zeitung*. V roce 1938 uprchla do Paříže, později se dostala do Maroka a nakonec do Mexika, kde pobývala s Egonem Erwinem Kischem. V padesátých letech byla na patnáct měsíců z politických důvodů vězněna. Mezi léty 1968 až 1989 nesměla publikovat. Za svá díla „Das Traumcafé einer Pragerin“ a „Zu Hause in Prag – manchmal auch anderswo“ obdržela v roce 1997 Schillerovu cenu a v roce 2003 Goetheho medaili.

3.3.9 Valtr Komárek

V řadovém rodinném domku Na Cibulkách bydlí významný sociálně-demokratický politik Valtr Komárek. Narodil se v roce 1930 v Hodoníně a tam také prožil v rodině pěstounů dětská léta. Za druhé světové války byl po nějakou dobu v Terezíně a střídavě ukrýván svými pěstouny, aby se vyhnul deportaci kvůli židovského původu svých pokrevních rodičů. Po studiu v Čechách i v Rusku se věnoval zejména ekonomii. Jako generální sekretář hospodářské rady nové vlády se zařadil do reformního snažení Pražského jara 1968. Po létech normalizace byl v roce 1984 povolán do čela prognostického ústavu ČSAV. Je uznávaným ekonomem, politikem a v neposlední řadě také publicistou. V nedávné době vyšla jeho autobiografická kniha „Kronika zoufalství a naděje“.

3.3.10 Norbert Theo Auerbach

Je českoamerickým filmovým producentem, který v současnosti žije v Praze.

Narodil se v roce 1922 ve Vídni, jeho rodina se však brzo přestěhovala do Prahy. Zde jeho otec Josef Auerbach založil filmové společnosti Elektafilm a Slaviafilm, které produkovaly jedny z nejúspěšnějších českých předválečných filmů (Peníze nebo život s Voskovcem a Werichem, Cesta do hlubin študákovy duše, atd.)

V Praze rodina obývala moderní vilu na Barrandově a počítala se ke členům smíchovské židovské obce.

Před začátkem války v roce 1939 celá rodina emigrovala do USA. Zde Norbert Auerbach studoval ekonomiku na univerzitě v Los Angeles. Pak vstoupil do americké armády a přes 4 roky strávil u tankové divize. Vylodil se v Normandii a došel se svou jednotkou až do Německa.

Po válce pracoval u produkční společnosti Columbia Picture, pak u United Artists, kde během let povýšil až na prezidenta firmy. Stál u vzniku celé řady známých a úspěšných filmů, jako např. Hair, Most u Remagenu, Muž z Ria, Rocky, Růžový panter a West Side Story.

Pracoval také pro Ronalda Reagana jako poradce v době jeho prezidentského mandátu v komisi pro komunikaci a propagaci.

Po roce 1989 se opět vrátil do Prahy a byl zaměstnán jako poradce filmových studií na Barrandově. Nyní pracuje pro nadaci Sue Ryder. Vydal také čtenářsky úspěšnou knížku vzpomínek „Z Barrandova do Hollywoodu“.

3.4. Židovské památky na území Smíchova

3.4.1 Starý smíchovský hřbitov v Radlicích

Byl založen ve druhé polovině 18. století. Pohřbívání zde byli zemřelí z levého břehu Vltavy – ze Smíchova, Košíř, Hlubočep i z dalšího okolí. Hřbitov byl používán až do konce třicátých let. Nejstarší náhrobky pocházejí z přelomu 18. a 19. století.

Nápisy na náhrobcích jsou u nejstarších hrobů hebrejské, u novějších německé a ojediněle se můžeme setkat i s češtinou. Náhrobní kameny pocházejí z hlubočepských nebo sliveneckých lomů na jižním okraji Prahy.

Ve druhé polovině devatenáctého století dochází ke stěhování židovského obyvatelstva z venkova do měst. To můžeme sledovat i na nápisech na náhrobních kamenech, kde bývá někdy uvedeno odkud rodina původně pocházela. (Uvedeny jsou např. Milín, Kasejovice, Dolní Kralovice, Miličín, Čelina, Želkovice, aj.) Někteří se na Smíchov přistěhovali i z ciziny, např. z Horních Rakous, z Uher nebo Haliče.

Na několika náhrobních kamenech se také objevují symboly .Např. na hrobě Davida Kohena jsou žehnající ruce, hrob Joachima Lowita zdobí levitská konvice. Několik hrobů je označeno symbolem Davidovy hvězdy. Nejzajímavější symbol je na hrobě s hebrejským nápisem – jedná se o obrázek kotvy a balíků. Bohužel se nepodařilo rozluštit, komu patří.

Na tomto hřbitově se také nachází pomník smíchovského rabína dr. Samuela Backa, který zemřel roku 1899.

Hřbitov se používal do počátku 20. století. Po založení nového smíchovského hřbitova na Malvazinkách byl pro svou značnou odlehlost a špatný přístup používán již jen zřídka – poslední pohřby se tam uskutečnily v letech 1929 a 1937.²⁵

3.4.2 Nový smíchovský židovský hřbitov

Nový smíchovský židovský hřbitov v Peroutkově ulici byl založen v roce 1903 na pozemku, který přiléhá k západní straně malvazinského hřbitova. Vlevo od vchodu je pamětní deska zakladatelů z roku 1903. Většina z uvedených byla představenými smíchovské židovské obce. Na hřbitově jsou náhrobky z první poloviny 20. století a pohřbívalo se tam do roku 1973. Urny zemřelých se zde ukládají dodnes.

Na hřbitově je i hrobka rodiny Porgesů z Portheimu.

Po druhé světové válce v roce 1956 byla na hřbitov umístěna urna s popelem Rudolfa Fuchse. Tento básník, žurnalista a překladatel se narodil v Poděbradech 5.3.1900, přispíval do významných deníků např. Prager Tagblatt, Prager Presse, psal poesii a přeložil např. Bezručovy „Slezské písně“. Tragicky zahynul v londýnském exilu v roce 1942.

Na místě bývalé obřadní síně byla postavena mezi lety 1982 a 1985 novostavba modlitebny Církve adventistů sedmého dne.

3.4.3 Smíchovská synagoga

Smíchovská synagoga byla postavena v roce 1963 v novorománském stylu. Přestavěna byla ve třicátých letech 20. století. Přestavbu provedl významný architekt Leopold Ehrmann. Ehrmann se narodil roku 1887 ve Strakonících, studoval v Plzni a ve Vídni a je autorem řady funkcionalistických staveb, z nichž je nejznámější stavbou právě Smíchovská synagoga. Spolu se svým bratrem Bedřichem patřil mezi žáky proslulé Loosovy soukromé školy architektury, která působila před první světovou válkou ve Vídni.

Synagoga po roce 1939 přestala sloužit bohoslužbám, za nacistické okupace byla změněna na sklad konfiskovaného židovského majetku. Po válce, kdy většina synagog

²⁵ Viz též příl. č. 3, 4 a 5

zůstala uzavřena, byla tato synagoga od počátku padesátých let využívána ČKD Tatra pro sklady a kanceláře. V devadesátých letech byla budova vrácena do majetku pražské židovské obce a posléze bylo rozhodnuto o její rekonstrukci. Provedlo ji studio architektů „Znamení čtyř“. Bylo nutno postupovat velmi citlivě, s ohledem na technické parametry, i ve snaze zachovat ji v co nejpůvodnějším stavu pro další generace, popřípadě aby ji bylo možno opět využívat i k bohoslužbám.

Vnější podoba sto čtyřicet let staré synagogy zůstala po opravách zachována. V nejstarší části objektu ze šedesátých let 19. století, kde se dochoval i původní Aron ha Kodeš, schrána na Tóru, je dnes depozitář a archiv Židovského muzea, které má objekt pronajatý od pražské obce na padesát let. V novější části ze třicátých let 20. století je specializovaná knižní prodejna a antikvariát. Moderní přístavba z roku 2004 slouží jako knihovna a badatelna.²⁶

3.4.4 Rituální předměty ze Smíchovské synagogy

Rituální předměty ze Smíchovské synagogy byly na počátku II. světové války poslány Centrálnímu židovskému muzeu. V tabulce bych chtěla upozornit na předměty, které byly zaslány ze svozové lokality Smíchov. Ne však všechny se ve sbírkách Židovského muzea dochovaly dodnes, některé byly např. pro špatný stav vyřazeny.

Předměty jsou zajímavé nejen pro svou historickou a uměleckou hodnotu, ale i z hlediska svých donátorů. Rituální předměty používané v synagogách byly většinou dary významných židovských rodin, případně se setkáváme i s předměty darovanými nějakým židovským spolkem. U předmětů darovaných rodinami se můžeme velmi často setkat s tím, že předmět někdo daroval u příležitosti nějaké významné události, např. narození nebo bar micva syna, svatba nebo výročí svatby, ale také je poměrně časté darování nějakého předmětu jménem svých zesnulých rodičů. Mezi donátory níže uvedených předmětů ze Smíchova objevíme jména významných členů zdejší židovské obce, Alexander Brandejs ze Suchdola je však znám všeobecně nejenom jako štědrý donátor židovských obcí ale také jako mecenáš mnoha významných umělců, jak židovských, tak i českých (např. Mikoláše Alše).

Jedna ze smíchovských tór se dostala v šedesátých letech do Anglie prostřednictvím organizace založené při Westminsterské synagoze – Memorial Scroll Trust. Jedná se o toru z roku 1890, psanou samozřejmě hebrejsky na pergamenu. Tyče, na kterých je tora navinuta jsou z lipového dřeva. Tora byla předána i s povijanem. V šedesátých letech byla odprodána Artii a zaslána do Anglie.²⁷

²⁶ Viz též příl. č. 2

²⁷ Viz též příl. č. 6

Závěr

První Židé, trvale žijící na Smíchově zde byli úředně hlášeni k r. 1748. Tehdy žilo v košířské části Smíchova celkem 5 rodin židovských řemeslníků.

Sama židovská obec zde byla založena r. 1788.

Až do 70. let 19. stol. přímé zprávy o činnosti smíchovské židovské obce chybí. Základní informace z tohoto období lze čerpat z pamětní knihy této obce, která byla napsána r. 1873. Z jejích údajů vyplývá, že kolem r. 1790 se spojila smíchovská obec s košířskou.

Lze soudit, že již v tomto období nová obec dobře pracovala. Věnovala se především zabezpečování potřeb náboženských, sociálních a školských. K prvním úkolům nové obce patřilo v 90. letech založení (starého) židovského hřbitova pro Smíchov a okolí v Radlicích. Obec měla potíže při zajišťování vhodné synagogy. Řešila je nejprve pronájemem a poté opakovanou výstavbou, spojenou s finančními i se stavebně-technickými problémy. Velkou pozornost věnovala otázkám náboženské výchovy a vzdělání mládeže. Kniha uvádí i dobročinné akce a různé formy pomoci chudým a nemocným, zmiňuje se i o podpoře, kterou obec věnovala činnosti spolků a sdružení. Mimořádný důraz také obec kladla na uctívání památky i dříve zesnulých souvěrců, kteří se o obec zasloužili jako bývalí představitelé nebo mecenáši.

Vzestupnou úroveň poměrů v obci i výsledků její práce v tomto období dokreslují i údaje ze dvou dokumentů.

Ze soupisu židovských rodin v Čechách vyplývá, že v oblasti Smíchova a Košíř žilo v r. 1793 celkem 38 židovských rodin. Mezi nimi převažovali drobní obchodníci, řemeslníci a čeledíni, uváděni jsou také tři učitelé a jeden podnikatel – nájemce vinopalny.

Další údaje pochází z r. 1850, kdy bylo v souvislosti s přípravou návrhu na úpravu náboženských a školských poměrů židovských obcí prováděno celostátní šetření. Dle jeho výsledků čítala smíchovská obec v tomto roce 250 souvěrců, měla dobré materiální i personální zajištění, (místo rabína bylo ale neobsazeno) a kromě pohřebního bratrstva i dva sociálně orientované spolky. Praktikovala nový ritus a i jinak patřila ke 14 předním z více než 200 šetřených obcí.

Od r. 1873, kdy zápis v pamětní knize končí, chybí až do r. 1900 o činnosti náboženské obce informace. Od r. 1900 do r. 1939 lze jako jejich zdroj používat zápisy z jednání představenstva obce. Ve srovnání s pamětní knihou jde o zdroj méně oficiální a

podrobnější. Z hlediska obsahového zaměření však zůstává okruh aktivit obce stejný. Součástí zápisů tvoří i agenda náboženské daně.

Na motivaci např. dobročinných akcí lze nepřímo sledovat i probíhající události. (V létech války např. finanční pomoc rakouskému Červenému kříži a, pomoc válečným uprchlíkům; vyhlášení republiky r. 1918 signalizují např. zápisy v češtině a rozhodnutí o dvojjazyčném kázání, atd.)

O dobrém jménu a významu obce svědčí i osobnosti, které měly zájem o uvolněné místo rabína.

Obec založila nový hřbitov. Trvalá péče o synagogu vyústila v její modernizační přestavbu. Ze zápisů je patrná i setrvalá tendence k liberalizaci a modernizaci ritu. (Užití varhan, úloha zpěvu, spory o kremaci atd.) Zvyšuje se i počet podporovaných spolků, obec pomáhá i zájemcům ze zahraničí. O dobrém postavení obce svědčí i růst počtu připojených politických obcí (z původních 2 na 30) a růst počtu členů (z někdejších 38 rodin na téměř 1000 registrovaných plátců náboženské daně).

Od poloviny třicátých let však předznamenávají další vývoj častá jednání obce o problematice uprchlíků – nejprve z Německa, poté z Rakouska a posléze ze Sudet.

Je nepochybné, že přerod smíchovské oblasti na město byl podnícen rozvojem průmyslu. Na něm se značnou měrou od počátků 19. století podíleli i židovští finančníci a průmyslníci. Lze předpokládat, že tento průmyslový rozvoj se odrazil i na růstu počtu členů smíchovské náboženské obce. O její rozvoj se ale zasloužili především její představitelé, mecenáši a dobrá spolupráce celého společenství.

Summary

Poznámky k dějinám židovské obce na Smíchově

Remarks to the history of the Jewish community in Smichov

Irena Kubešová

First Jews living in Smichov were here officially registered in the year 1748. That times were five families of Jewish craftsmen living in the Košíře part of Smichov.

The Jewish community itself was grounded in year 1788. After the reform of Joseph II. even the communities were responsible for some administration, their main task was to organize religious services, to care for charity and education of the children.

There are no direct records about the activities of the Smichov Jewish community till the second half of 19 th century. The basic information from that time is possible to learn from the Memorial book of the Smichov community, which was written in 1873. From this Memorial book we learn, that about the year 1790 was Smichov Jewish community joined with the Jewish community of Košíře. Even in this time the Community was working well.

The first task of the new community was in the end of 18 th century to ground a Jewish cemetery (old) for the inhabitants of Smichov and its surroundings within the area of Radlice. There were a lot of difficulties for the community to afford a proper house of prayer. The first prayer rooms were only rented, than first synagogue was built, but due to bad technical conditions after ten years was closed down. Finally a new synagogue was built in 1863.

Big interest of the whole community was given also to the organizing religious lessons and education of the youths. There is much written in the Memorial book about the societies and groups caring for charity, different kinds of help given to the poor and sick, there is also noticed the big support community gave the different brotherhoods and societies. Big importance was also given to care for the memory of their dead former members, there were known as active members or donators.

To learn about the Smichov community, there are two main important documents. We can learn from the census of Jewish families in Bohemia that there were together 38 Jewish families in Smichov and Košíře in 1793. There were traders, craftsmen, grooms among them, also three teachers and one leaser of a distillery.

The second record came from 1850, when the other census was organized due to prepared school and religious reform. After these records we learn that that times were 250

members of Smichov Jewish community, the community was operating with good financial and personal support (even there was no rabbi). There was a Burrial brotherhood and two charity concerning societies. The community was practising new ritus of religion (reform) and was counted to the 14 most important (from the 216 searched).

From the second half of 19th century the main source for learning about the community are the records made on the meetings of the representatives of the community. They are more detailed, but it is possible to seen, that the main activities of the community are still the same. There are mostly given detailed numbers about the payment of religious tax. There are also given the summaries of the incomes and costs of the community. After these datas we can learn undirectly about the political situation in the country, for example the support which was given by the Smichov community (money donated to the Austrian Red Cross just in August 1914, help which was given to the refugees during the WWI).

For the name of the Community also speak the fact, that outstanding personalities were interested for the position of rabbi in Smichov.

The establishing of the Czechoslovak republic is announced by the change of the language in the book of documents (from German to Czech) and the regal which was accepted for the service : the speach given by the rabbi should be in both languages.

There are also records about the discussions between the community members about the modern, new movements in Jewish religion (using of instrumental music, singing choirs, funerals).

From the originally 2 united communities finaly the Smichov Community increased to finally 30 and from at first 38 registered members to finally aproximately 1000 registered members were paying the religious tax – this fact also points on the good position of the community.

From the second half of 1930s is possible to read about the support and help given to the refugees from Germany, Austria and later from Sudety region.

Smichov was in old times a rural outskirts of Prague, whose inhabitants were mostly earning their livings in agriculture. At first the great industrialization in the end of 18th and beginning of 19th century has changed rapidly the Smichov region. There is very important deal of Jewish factory owners among the grounders of Smichow industry. Probably that's why the number of the community members was increasing and probably that's also the explanation of the big importance of the community. At first representatives of the Community, their donators and a very good cooperation have merit in the development of the Smichov Jewish Community.

Prameny a literatura

Prameny

- Gedenkbuch der Israelische Gemeinde der Prager Vorstadt Smichow verfasst und eingeführt im Jahre 1873 durch Samuel Kuh, derzeit ester Gemeinderath und Vorstands Stellvertreter (Pamětní kniha Israelitské obce pražského předměstí Smíchov, pořizená a provedená v roce 1873 Samuelem Kuhem, toho času prvním radou obce a zástupcem předsedy.)
- Protokoly a zápisy ze schůzí představenstva obce vedené mezi lety 1900 a 1939. (Zápisy jsou vedeny v němčině a v češtině.)Oba tyto dokumenty jsou uloženy v archivu Židovského muzea, umístěném e Smíchovské synagoze. Jejich inventární čísla jsou 73 108 (pro pamětní knihu) a inventární čísla 20 243, 20 244, 20 255 (pro zápisy ze schůzí představenstva.)
- Tereziánský katastr I., II. (Rustikál), Praha 1964 a 1966.
- Soupis Židovských rodin v Čechách z roku 1793, SÚA Praha 2005

Literatura

Auerbach N., Z Barrandova do Hollywoodu, Praha 2007

Bedrníček P. Obce vůkolní před branami měst pražských , Praha 2006

Bergerová N., Na křižovatce kultur, Praha 1992

Bouzek J., Pravěk českých zemí v evropském kontextu, Praha 2005

Fiedler J., Jewish sights of Bohemia and Moravia, Sefer 1991

Johnson P., Dějiny Židovského národa, Praha 1996

Kolektiv, Židé, dějiny a kultura, Židovské muzeum, Praha 1997

Kolektiv, Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939 – 1945, Praha 1998

Kolektiv, Kniha o Praze 8, Praha 1996

Komárek V., Kronika zoufalství a naděje, Praha 2004

Kovařík P., Klíč k pražským hřbitovům, Praha 2001

Ledvinka V., Pešek J., Praha , Praha 2000

Luterer I., Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Třebíč 2004

Lutovský M. a kol., Pravěká Praha, Praha 2005

Pařík A., Pražské synagogy v obrazech, rytinách a starých fotografiích, katalog k výstavě v Klausové synagoze, 1986

Pěkný T., Historie Židů v Čechách a na Moravě

Polák J., Židé v Libni XVI. stol., in Kalendář česko-židovský 1912-13

Roubík F., Jednání o úpravě náboženských a školských poměrů Židů v Čechách r. 1850, in

Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v ČSR, 1935

Rozkošná B., Jakubec P., Židovské památky Čech, Brno 2004

Zelinka T. Č., Pražská předměstí, Praha 1955

Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1	Pamětní kniha	str. 37
Příloha 2	Interiér Smíchovské Synagogy	str. 38
Příloha 3	Detail pomníku s kotvou	str. 39
Příloha 4	Detail náhrobku s konvicí	str. 40
Příloha 5	Pohled na hřbitov v Radlicích	str. 41
Příloha 6	Předměty ze svozové lokality Smíchov	str. 42

GEDENKBUCH

der

israelit. Cultusgemeinde

SMICHOW

verfasst und eingeführt

am

Jahre 1873

durch

Samuel Kuh,

derzeit erster Gemeinderath
und Vorstands-Stellvertreter.

Příloha 5 Pohled na hřbitov v Radlicích

Příloha 6 Předměty ze svozové lokality Smíchov

Inv. číslo	Druh předmětu	Datace	Donátor
012.564	modlitební tabulka	1861	Salomon Glas ze Smíchova
016.564	opona	1864	Malka, Josl Pick, Praha
016.565	opona	1834	Meir, Canwill Kuh, Judit, Sanwill, Samuel, Popelka
016.566	opona	1850	Judit, Meir Kuh, Popelka
016.568	opona	1881	Israel, Rachel Lewit
016.571	opona		Solomon Heller, Schoendel, Mirjam, Holochitz
016.600	opona	1866	Israel, Herz Fuchs, Golda, Salman Roubitschek, Košře
017.342	plášťík na Tóru	1884	Feiwel Fuchs, Praha - Smíchov
031.966	plášťík na Tóru	1856	
031.967	plášťík na Tóru	1854	
031.968	plášťík na Tóru	1910	Mirjam Lebenhard, Eleasar, Salomon
031.969	plášťík na Tóru	1902	Jakob Taussig
031.970	plášťík na Tóru	1808	Moses Steiner, Benjamin Zeew, Lea, Samuel, Dobšice /?/
031.971	plášťík na Tóru		Adolf, Sofie Loew, Košře
031.972	plášťík na Tóru	1855	Kalmane, Beer Klinger, Praha - Smíchov
031.973	plášťík na Tóru	1850	Sarl, Beer Klinger, Praha - Smíchov
031.974	plášťík na Tóru	1870	Josef, Perl Taussig
031.975	plášťík na Tóru	1887	Zewi Neumann
031.977	plášťík na Tóru	1880	Salomon Bloch, Hindl
031.979	plášťík na Tóru	1887	Mirjam, Zewi Neumann, Schewa Neumann, Lochovice

031.981	plášťík na Tóru	1882	Alexander Brandeis, Chaja Sara, Suchdol
031.985	plášťík na Tóru	1886	Mordechai Kohl, Taube, Suchdol
031.986	plášťík na Tóru		Jakob, Hanele Kohn
037.108 b	poviján na Tóru	1895	monogram ASL
037.118	plášťík na Tóru	1854	
037.119	plášťík na Tóru	1909	Bela Ritter, Isak
037.120	plášťík na Tóru		Gitl Klemperer
037.121	plášťík na Tóru	1862	Rifka, Jakob Reimann, Sawill Jelinek
037.263	pokrývka na pult		Irene Aufricht
037.264	plášťík na Tóru	1839	Moses Sorach, Salis z Motola, Lea, Jakob Fischhof
037.869	pohár	1863	
037.874	nástavce na Tóru	1854	Samuel Pollak, Kella, Košíře
037.875	nástavce na Tóru	1871	Jechiel, Sal, Aron Pollak rytíř von Rudin, Všeradice
037.876	koruna na Tóru	1926	Kalonymus, Jesaia Schablin, Košíře
037.877	štít na Tóru	1813	Salkind Morgenstern, Eizik Stransky, na zadní straně Franz Waldherr, Ludovicus Fortner
037.878	štít na Tóru	1871	Jechiel, Sal, Aron Pollak, Všeradice
037.879	ukazovátko na Tóru	1796	Zwi Hirsch Stransky, Hendele
037.882	ukazovátko na Tóru		Simon Katz, Esther
037.883	ukazovátko na Tóru	1873	Abraham Grob, Feigele
037.885	ukazovátko na Tóru		Rachel, Jizchak Taussig

Autor Židovské muzeum Praha

